

Gyldenstjernernes gård i Viborg

Om det såkaldte »Budolfi«s undersøgelse og nedbrydning

Af Jens Velle

1. Om »Budolfi«

»Det er uden Tvivl det rigeste Stykke Architektur i Danmark fra Middelalderen, bortset fra vor Kirkebygningkunst«. Med disse ord karakteriserer arkitekt C. M. Smidt (1872-1947) i 1906 i tidsskriftet *Arkitekten* et stenhus i Viborg, som netop var under nedbrydning. Hvordan kunne det komme så vidt, at en bygning, som fortjente en så begejstret omtale, måtte lade livet? Historien er lidet kendt, og bygningen har aldrig fået tildelt den plads i arkitekturhistorien, som den rettelig tilkommer. Disse forhold skal der rådes bod på i det følgende. Forinden vil det dog være rimeligt at bringe en kort omtale af nedbrydningssagens forhistorie. Her ligger nemlig kimen til mange af problemerne i den langstrakte kamp for bygningens bevarelse. Viborg by var som bekendt i middelalderen rigeligt forsynet med kirker og klostre, og 1700- og 1800-årenes forskere gjorde ikke deres antal mindre. Selvopfundne institutioner og dublinger af eksisterende fik efterhånden antallet til at svulme betragteligt. Et af eksemplerne var Budolfi kirke og kloster. Miseren starter allerede med, at et udtog af Chr. Erichsøns bekendte Viborg-beskrivelse bliver trykt i 1727. Her optræder under nr. 10 en *St. Rols eller Rudolphi Kircke*, under 15 en *Sancte Botolphi Kircke* og under 16 en *Sanct. Bodils Kircke*. I klosterafsnittet optræder under nr. 5 et *Butolphi Closter*, hvilket var et Nunne-Closter og under 8 et *St. Rols Closter* (1). Denne hob af institutioner dækker i

virkeligheden blot en sognekirke (sognet nævnes første gang 1188) med et tilhørende nonnekloster (nævnt i et testamente 1263) (2). Klosteret nævnes sidste gang 1461, og man antager, at det er nedlagt før reformationen – Chr. Sørensen Testrup (1685-1761) mener 1490 (3).

Med denne forkvaklede start kan det ikke undre, at fortsættelsen blev værre. Der skal her ikke gås i detaljer, men blot påpeges, at misforståelserne ikke bliver mindre prægnante gennem årene. I »Stiftsstadens Viborg« fra 1848 af stiftsprovst M. R. Ursin (1795-1855) kan der endda side 28 gives detaljer om »*Sct. Budolphi eller Boels Kloster og Kirke* paa Hjørnet af Mikkels og Matthias-Gade, hvis Bygninger for en Del bestaa af de gamle Klostermure; den aftrappede Gavl paa Hovedbygningens østre Ende kan man endnu kjende, en lignende paa Hjørnet mod Syd blev nedtaget Aar 1800... Da Eieren – Kjøbmand Hybendahl – af denne Klosterbygning i 1799 vilde foretage nogle Forandringer, fandtes der i den vestlige Muur ud mod Mikkelsgade paa det Sted, hvor der indvendig var en Niche, et Fruentimmerskelet, hvilket oplyser, at Indmuring ogsaa har fundet Sted i de danske Nonneklostre og gjør det sandsynligt, at Budolphiklosteret, om hvis Beliggenhed der ingen Beretning haves, har været her... Kirken har formodentlig ligget nær ved...«. Usikkerhed har der dog hersket! – men lokaliseringen støttes åbenbart af de bevarede bygningsrester, som har en vis

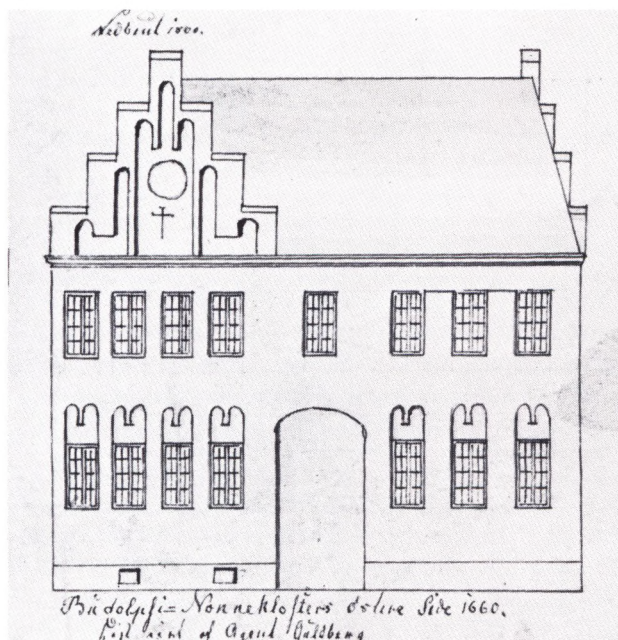

Fig. 1. »Budolphi-Nonneklosters østre Side 1660. Sist eiet af Agent Guldberg» lyder teksten til murermester Gullevs tegning fra 1862 af det statelige stenhus på hjørnet af Sct. Mathiasgade og St. Sct. Mikkelsgade i Viborg. Udsnit af Gullevs store Viborg-kort.

ælde. Den bekendte murermester og selvbestaltede byarkæolog Chr. Gullev (1806-1892), som kendte sin bys fysiske levninger bedre end nogen anden, har i disse forhold været en værdifuld meddeler til Ursin. Om »Budolphi« skrev han i sit såkaldte *lille manuskript* fra 1846/47 (4) en lille sammenhængende historie, som sikkert har været Ursins kilde:

»Den Gaard som nu Hr. Købmand og Fabrikant Guldberg beboer paa Hjørnet af Mikels og Mattisgaden har vel og værret et Kloster eller Gildesgaard, men dens Navn er ei mere til. Den har og i ældere Tid

værret forsynet med masive Kamgaule paa Enderne. Den søndere af disse Gaule lod Hr. Kjøbmand Hybendal nedtage, i Aaret 1800, denne Gaard har før haft Indkjørsel fra Mathisgaden men samme lod Hr. Kjøbmand Gjørup forandræ, samme Tid blev som noget Mærkelig, ved at udhuge Plas for et Vindue funden en Hul i Muren hvori fantes et Skelet af et Fruentimmer som formodentlig har været levende indmuret, paa Stedet hvor sistmelte fantes opsattes et Gibs Krusifix til Erindring, en Del af Bygningerne er senere ombygget og meget foranderet af nuverende Ejer, iblandt andere Ting fantes en Hugensten omtrænet af en 2 allens Længde, og 12 Tommers Bræde, hvori den øverste Flade var nedhugen en Figur som en 5/4 Tomme dyb, Hvad den har værret brugt til kan ieg ikke udgrunde«.

Den lærde Ursin tolker de arkæologiske fund meget håndfast, og via hans tekst fra 1848 indføres den fejlagtige tolkning af komplekset som et kloster. Gullev, som i sit manuskript citeret ovenfor skrev neutralt om huset, ændrer i sit næste værk helt standpunkt – sikkert under indflydelse af den bogligt lærde Ursin. I et hjørne af et stort Viborgkort udarbejdet 1862, der viser byen i begyndelsen af 1500-årene, har han tegnet en række gamle bygninger, heriblandt den, der nu med sikkerhed betegnes »Budolphi Nonnekloster« (fig. 1) (5). I den til kortet hørende forklaring præciserer han nogle af de ovenfor bragte oplysninger: »... ligeledes var Indkjørsel paa samme østre Side, paa Kaartet anført i Opstalt. – Ved en Bygnings Forandring i Aaret 1799 blev i bemeldte Klosters vestre Sidemur fundet et Rum, hvori fandtes et fuldvoxent qvindeligt Skelet som ved Berørelse faldt sammen. Dette Sted er anmærket paa Tegningen ved Bogstavet r. – Bemeldte Klosters Kirke har ligget østen for, hvoraf endnu vare Spor indtil Hr. Agent Guldberg lod sin Klædefabrik opføre der« (fig. 2).

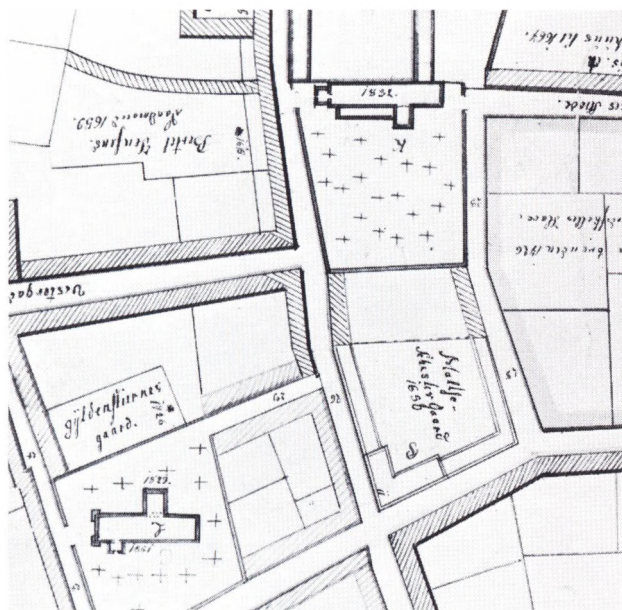

Fig. 2a. Udsnit af Gullevs store Viborg-kort fra 1862 på Nationalmuseet visende byen »ved Begyndelsen af det 16. Aarhundrede«. Mod nord ses Sct. Hans kirke liggende i kanten af kirkegården, som nogen tid efter reformationen – i 1584 – blev udlagt som Nytorv. Mod vest ses Sct. Mathias kirke midt på sin kirkegård, som ligedes i slutningen af 1500 blev udlagt som byens andet torv, Hjullov. Karreen syd for Sct. Hans kirkegård er betegnet »Malte Sehestes Gaard 1650«. Denne oplysning har Gullev anført – som det ses flere gange på kortet – fordi han har haft kendskab til et eftermiddelalderligt ejerforhold. Malte Sehested (1596-1661) ejede blot »Budolfi«s nabobygning (se teksten til fig. 23). Hjørnebygningen, som er betegnet med P (på hovedet) er »Budolfi Kloster«.

Gullevs tegning fra 1862 viser et fint sengotisk hus med en blændingspyrret trappegavl. Denne sidste var dog nedbrudt nogle år før hans fødsel, og udseendet må bygge på ældre folks beskrivelser eller nu ukendte gengivelser. Resultatet virker overbevisende, men troværdigheden til detaljerne svækkes noget, når der sammenlignes med et par senere udgaver fra hans hånd. I

Fig. 2b. Matrikelkort visende den nuværende nummeropdeling af matrikel 258 – enkelte gadenumre er angivet. »Budolfi« lå på matrikel 258b med nuværende gadenumre Sct. Mathiasgade 45 og Sct. Mikkelsgade 18b.

1887 tegnede han huset igen, nu med en anden type gavlf (fig. 3). Og endelig foreligger der i hans såkaldte store manuskript på Viborg Stiftsmuseum – udarbejdet i hans alderdom – en tredje udgave (fig. 4). Her er gavlens blændinger som noget nyt forsynet med dobbeltbuer. Disse optræder nu foruden over stuens også over første etages vinduer. De tre udgavers forhold til hinanden eller til et tabt mere eller mindre fælles forlæg kan vanskeligt gennemskues, men i grundtrækkene må tegningerne gengive husets ide: en grundmuret vinkelbygning i to etager med gavlf og sidesløj. Det er åbenbart, at detaljerne på Gullevs tid har været mere eller mindre skjulte af ombygninger og puds. Dette

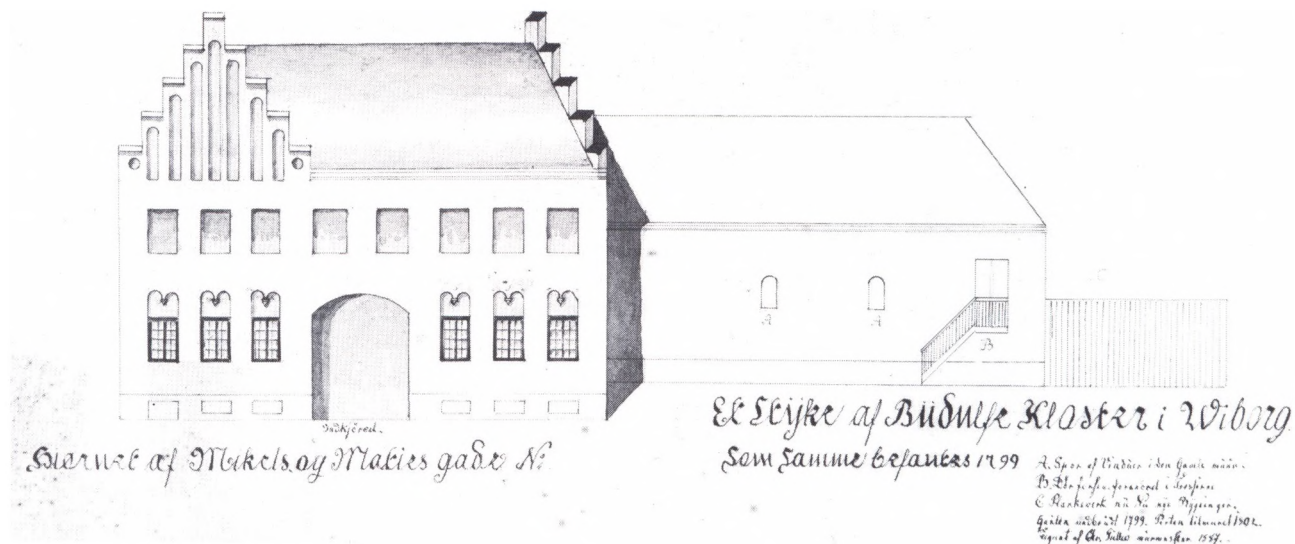

Fig. 3. Gullefs tegning fra 1887 af »Et Stykke af Budulfe Kloster i Wiborg som samme befantes 1799«. I den lave lunge til højre – svarende til huset gengivet fig. 24 d – har Gullev vist to vinduer med betegnelsen: »A Spor af Vinduer i den gamle muur« samt en dør: »B. Dør forhen forandret i Tresserne«. Helt til højre er med C markeret »Plankværk nu Nu Nye Bygninger«. Til sidst i forklaringen står: »Gavlen nedbrudt 1799. Porten tilmuret 1802«. Viborg Stiftsmuseum VSM 209A.

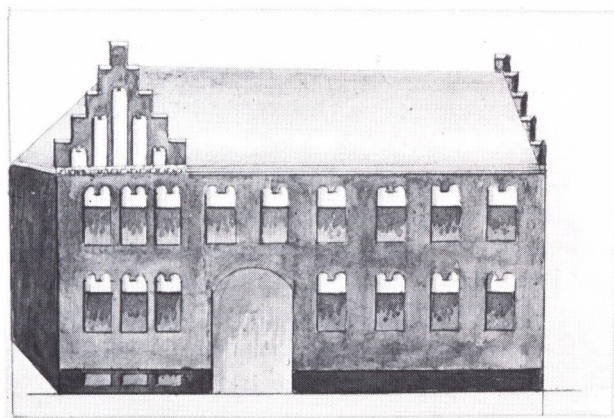

Fig. 4. Gullefs tegning af »Budolfi« i hans »store manuskript« på Viborg Stiftsmuseum.

gælder især første etages vinduesafslutninger, som blot i den ene udgave optræder med dobbeltbuede blændinger. Trods Gullefs og Ursins påstande kan bygningen næppe være identiske med klosteret.

Den usikkerhed om Budolfi-klosterets placering i byen, som er fremhævet i det foregående, har til i dag ikke fundet sin afklaring. I den nyere litteratur placeres det i den vestlige ende af St. Sct. Pederstræde – efter opgivelsen hos Chr. Erichsen (1727 s. 27), at »Rols kirke ... laae i Over Enden af Bradpanden«. Her er der dog trods flere arkæologiske undersøgelser i nyere tid ikke iagttaget spor af hverken kloster, kirke eller kirkegård (6).

Det kan altså ikke undre, at man i 1906 havde be-

Fig. 5. Sct. Mathiasgade set mod vest før oktober 1906. Bygningen i forgrunden til højre med den høje dør er nr. 45b. Derefter kommer nr. 45a, hvor stueetagen består af middelalderligt murværk (se fig. 24d). Derefter kommer nr. 45 – »Budolfi« – strækkende sig lidt ud i gadebilledet. Originalfotografiet på Viborg lokalhistoriske Arkiv er optaget af Chr. E. Jørgensen. Det måler 5,3 × 6,5 cm.

grundet formodning om, at hjørnehuset på Sct. Mathiasgade virkelig indeholdt rester af byens middelalderlige kloster for Budolfi-nonnerne. Ved C. M. Smidts undersøgelse 1906 skulle det klart vise sig, at dette ikke

var tilfældet. Om denne undersøgelse, som er intimt forbundet med hele sagen om bygningens nedrivning, skal der redegøres for i næste afsnit. I *afsnit 3* vil ejerforholdene blive behandlet ved hjælp af de bevarede

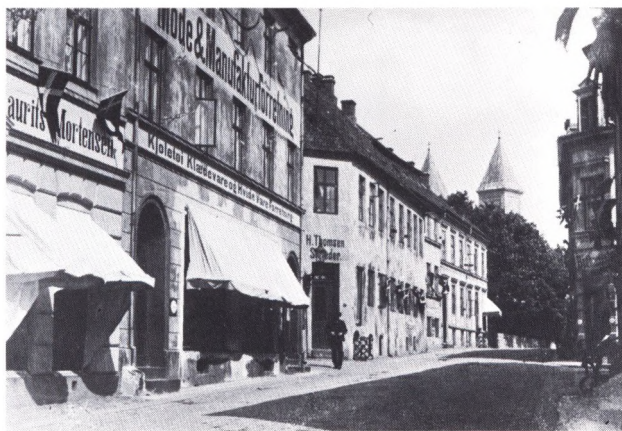

Fig. 6. Sct. Mathiasgade set mod øst med Domkirkens tårne i baggrunden. Hjørnebygningen med skiltet »H. Thomsen Skræder« er »Budolfi«. Fotografiet på Viborg lokalhistoriske Arkiv er optaget af en ukendt før oktober 1906.

arkivalier som optakt til *afsnit 4* med en bygningsbeskrivelse og bud på hvem bygherren kan være. I et afsluttende *afsnit 5* vil bygningens forhold til samtidens arkitektur kort blive berørt.

2. Nedrivningssagen

Nedrivningen af bygningen kom til at optage utrolig megen spalteplass i de lokale aviser, men efterhånden inddrages også hovedstadsbladene i den følelsesladede debat. En omfattende brevsamling fra, hvad vi kan kalde bevaringspartiets hovedforkæmper i Viborg, landsarkivar *Georg Saxild* (1864-1947), til bygningens opmåler, arkitekt *C. M. Smidt* i København, supplerer på udmærket vis bladenes svingende synsvinkler. I det følgende skal forløbet refereres med benyttelse af citater fra først og fremmest de to førende Viborg-blade, *Viborg Stiftstidende* og *Viborg Stifts Folkeblad*. Næsten dagligt i den hektiske periode fra 26. november 1906 til

bygningens endelige fald i slutningen af januar 1907 bringes der kortere eller længere redegørelser. Bladene udkom hen på eftermiddagen, og begivenheder fra tiden indtil kort efter middag når ofte at få sin omtale i samme dags udgave. – Sagen indledes dog allerede nogle måneder inden med en kort omtale i *Stiftstidende* fra fredag 16. marts 1906, der refererer byrådsmødet to dage tidligere: »Som bekendt ejer Kancelliraad Møllers Legat, der bestyres af Byraadet, en Fjerdedel af 'Kompanigaarden', den gamle Klosterbygning paa Hjørnet af Mathias- og Mikkelsgade, hvor bl.a. Skrædermester Thomsen har Butik og Bolig«. Herefter oplyses, at brødrene Meier, der ejer resten af bygningen, køber legatets fjerdepart for 17.000 kr., og der sluttes: »Det er Brødrene Meiers Mening, naar Købet gaar i Stand, at nedrive Bygningen og opføre en fuldt moderne i Stedet. Den nye Bygnings Facade til Mathiasgade skal rykkes 2 Alen ind for at give Plads for Fortov, og herfor betaler Byraadet 2500 kr.« (fig. 5-6). Ved vedtagelsen i byrådet var sagen nok langt fremme i projekteringen. For allerede 24/3 udbydes »Murer- og Tømrerarbejdet til en Del af Kompanigaarden« i licitation hos arkitekt Søren Nielsen, senere Vig-Nielsen (1876-1964). Der må her være tale om den nordligste del af det samlede kompleks, som brødrene Meier nu var eneejere af. Hjørnebygningens nedrivning blev først aktuel hen på efteråret.

På Nationalmuseet ligger foruden brevene fra Saxild til Smidt (7) et tykt læg med akter, der belyser den mere officielle del af forhandlingsforløbet (8). Dette er gennemgået, men blot en mindre del af materialet vil blive citeret, her hvor det så at sige er det lokale aspekt, der er prioriteret. Sagen indledes med et brev af 21/11 1906 fra oberstløjtnant Thyge J. Søegaard (1851-1911) til Nationalmuseet, der fortalte, at nu stod nedrivningen for døren. Søegaard var »Nationalmu-

Fig. 7. Fotografi af arkitekt C. M. Smidt (1872-1947). Optagelsen, i familie-eje, er fra ca. 1905.

seets mand i Viborg«, og havde i den forbindelse foranlediget utallige gravhøjes fredning. I denne sag søgte han dog at understrege, at det var som repræsentant for Historisk Samfund for Viborg og Omegn, han nu havde handlet (9). Direktør William Møllerup (1846-1917) lod den unge arkitekt C. M. Smidt (fig. 7), som dengang løst var tilknyttet Nationalmuseet, drage til Viborg for at se på huset. Han ankom til byen tirsdag 27/11 midt på dagen og begyndte straks på sin under-

søgelse. Folkebladet var på pletten og kunne samme dags eftermiddag bringe en kort omtale af sagen: »Efter de Undersøgelser, Hr. Schmidt [!] i Dag har foretaget, kan det betragtes som givet, at den Bygning, hvis Nedrivelse allerede er paabegyndt, er det gamle Budolfi Kloster. Ud mod Mathiasgade – hele 2. Etage igennem – har man fundet en Række Blændinger, der i sin Tid, ingen ved hvornaar, er bleven tilkalkede. Det forlyder i Eftermiddag, at Byraadet vil blive indkaldt til et ekstraordinært Møde for at tage Bestemmelse om eventuelt Køb af den gamle Bygning, saa den kan blive bevaret for Byen«. – Hermed var sagen startet.

Allerede dagen efter, 28/11, skriver »En Fremskridtsven« i bladet med denne indledning: »Til min største Forfærdelse læste jeg i Aftes, at den gamle Kasse paa Hjørnet af Mathiasgade og Mikkelsgade har afsløret sig som en Fortidslevning af Rang, der bør bevares. Maa jeg nu ikke spørge, hvad Glæde Byens Borgere skulde have af at blive Aktionærer i denne Fortidslevning ...«. I bladets stort opsatte hovedartikel kommer, hvad vi kan kalde modparten, til orde. Efter en kort indledning bringes »En Samtale med Arkitekt Smidt« fra aftenen før. Undersøgelsen var da blot en halv dag gammel, men allerede nu synes han – presset af journalisten – at have en mening om sagen. Det afdækkede murværk var »prydet med en Række smukke Blindinger fra det 13. Aarhundrede af en her i Landet ikke helt almindelig Form ... Vi spurgte Hr. Smidt, om det nu kunde betragtes som aldeles bestemt fastslaaet, at man her havde det gamle Budolfi Kloster, og hertil svarede han Ja«. – Den næste, der måtte holde for, var landsarkivar Georg Saxild. Hans lokalhistoriske interesser var kendt i byen – blandt andet i forbindelse med Joakim Skovgaards udsmykning af Domkirken – men i denne sag blev han også fremdraget, fordi han var medlem af byrådet. På et spørgsmål

om, hvordan sagen nu stillede sig, måtte han svare, »at der er aldeles intet for Byraadet at gøre«, men kæmpes skal der, og begejstringen dukker op længere fremme: »Det er et godt Stykke Murværk, man har fundet. Det smækker fuldstændig Randers Helligaandshus...« (se fig. 40). Til sidst udtaler Søegaard sig som den, der har startet sagen. Han benytter lejligheden til at reklamere for Viborgs Historisk Samfund, som kun havde 80 medlemmer, mens Vejles havde 700. Men Budolfi var jo hovedsagen, og her refererer han undersøgelsens start. Han omtaler, hvordan Smidt »kom hertil i Gaar Middags og straks tog hen paa Byggepladsen. Ved Tretiden fik han Fat paa et Par Murersvende; de begyndte at slaa Kalken af, og saa viste det sig straks, at Muren var af allerstørste Betydning«. Til sidst når bladet at få en sidste melding fra Smidt, før avisen udkommer: »Hele Dagen i Dag har Arkitekt Smidt været optaget af at maale og tegne Huset. Ved Firetiden, da vi talte med Hr. Smidt, fortalte han os, at han nu ved at hugge Pudsningen bort paa Huset ud mod Mikkelsgade havde fundet en række Blindinger af samme Art, som de, der findes paa den anden Side af Ejendommen ...«. – Sagen var nu hovedsamtaleemne i byen, og også Stiftstidende må orientere sine læsere. Samme dag, 28/11, bringes stort set de samme oplysninger som i Folkebladet, men der suppleres med et forslag fra Søegaard til bygningens redning: »Jeg tænker mig, at den ny Bygning rejses som paatænkt, at det gamle, som ønskes bevaret, bæres paa Piller, saa at der i Stedet for et aabent Fortov bliver en Kolonade og ovenover en fortløbende Balkon ...«.

Fredag 30/11 ankommer Nationalmuseets Direktør Møllerup til byen for at se på sagen, som endnu blot er få dage gammel. Stiftstidende når ikke at få en længere udtalelse med i dagens avis, men benytter lejligheden til at referere Smidt: »Der findes næppe en Bygning

her i Landet – bortset fra vor Kirkelige Arkitektur – med saa fine arkitektoniske Forhold – saa regelret, symmetrisk og smuk Komposition, som denne Bygning ...«. Møllerup foranlediger, at der dagen efter, lørdag 1/12, afholdes et ekstraordinært byrådsmøde klokken 3, hvortil indkaldes både Smidt og kgl. bygningsinspektør Hack Kampmann (1856-1920). Et kort referat kommer med i dagens Stiftstidende. Der sluttes med »Sagen udsattes til Onsdag«. Nu kunne man vente, at bladet ville spare spalteplassen til det nye møde, men allerede mandag bringes et fyldigt referat af lørdagsmødet – sagen har fænget! Formanden – den kgl. udnævnte borgmester I. Chr. Tolderlund – indledte mødet og takkede byrådets medlemmer, fordi de alle – 15 stk. – havde givet møde. Møllerup udtalte sig derefter for bevarelse af den gådefulde bygning. Han fremhæver dens arkitektoniske enkeltheder, der peger hen på klosterarkitekturen, og sluttede med at henstille, at »Byraadet kunne vise Sagen sin Velvilje ved at tage den Bestemmelse tilbage, der er vedtaget om at udvide Gaden paa det nævnte Sted«. Kampmann tilsøttede sig Møllerups redegørelse, og herefter kom turen til byrådets medlemmer. Borgmesteren gik ind for bevarelse af bygningen og kunne tilslutte sig, at gaden ikke blev udvidet. Han henviste til en udtalelse af Saxild om, at der var gader i London, der havde meget større færdsel og endda var mindre end denne. Der udveksledes nu argumenter for og imod bevaring, og Smidt bliver – som den egentlige fagmand nu også inddraget: »Denne Bygnings Afsløring har været overordentlig rig paa Overraskelser. Til at begynde med anslog vi dens Alder til det 13. Aarhundrede, men i Virkeligheden skal vi vist op til det 15. Aarhundrede«. – Skræder Petersen: »Skal der være Tale om at bevare denne Bygning maa vi vide, hvor gammel den er og hvad dens Bestemmelse har været ...«. Smidt: »Jeg mener

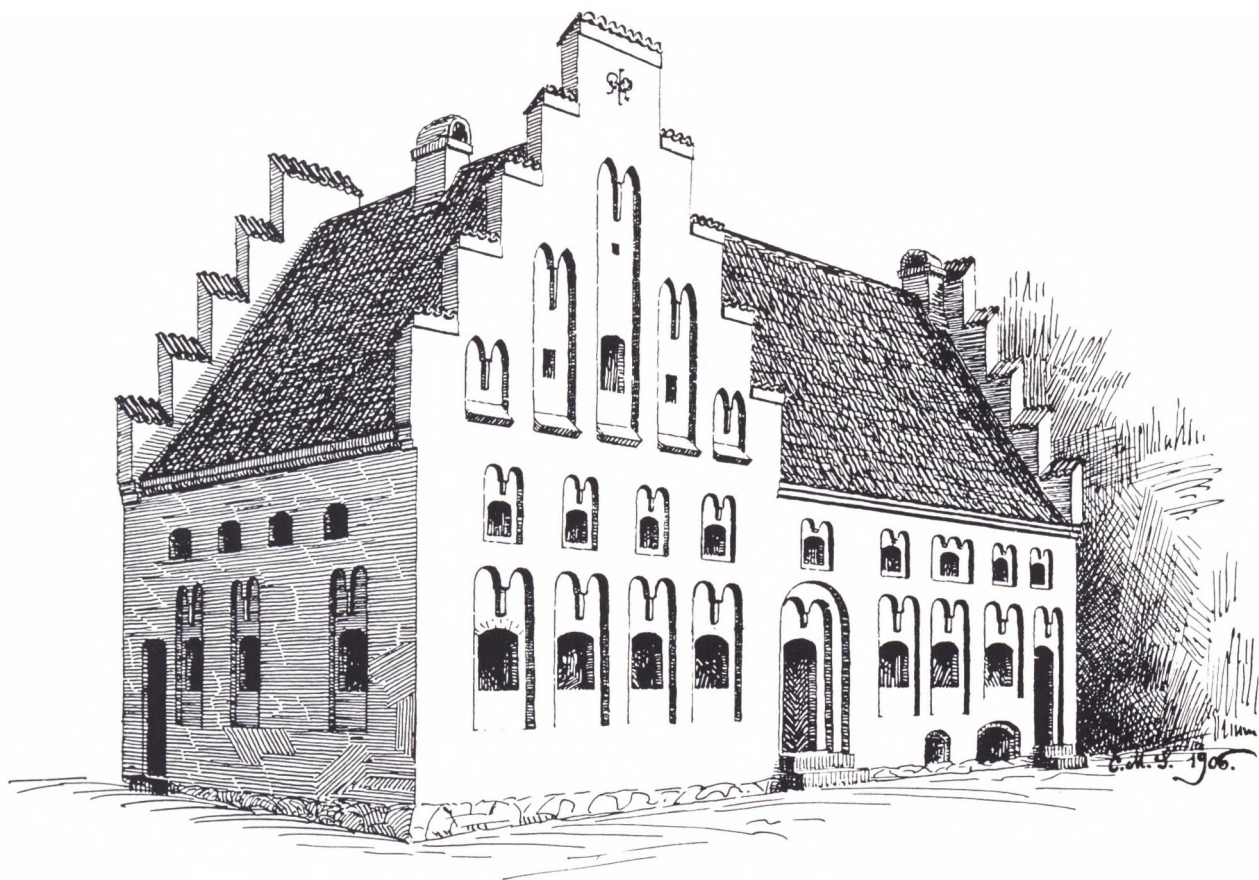

Fig. 8. Arkitekt Smidts rekonstruktionstegning af »Budolfi« færdiggjort om aftenen torsdag 6/2 1906. Tegningen er gengivet i Smidts artikel i *Architekten* 22/12 1906, hvorfra den har fundet vej til den senere litteratur. Her er tegningen gengivet efter originalen, som nu opbevares på Nationalmuseet. Ved tegningens færdiggørelse havde Smidt ikke fuldt ud gennemarbejdet sine iagttagelser. Gavlbygningens oprindelige kældervinduer er for eksempel ikke vist. De to skorstenes placering ser rimelige ud, men tilstedeværelsen af den midt på gavlhusets tagrygning synes ikke at kunne retfærdiggøres gennem de registrerede bygningsarkæologiske iagttagelser.

med Sikkerhed at kunne sige, at det er en Klosterbygning og den stammer fra Aarene mellem 1425 og 1475«. De 15 byrådsmedlemmer diskuterede skarpt, men måtte vente med en afgørelse til om onsdagen.

Mandagens avisreferater havde imidlertid givet næring til læserbrevsskribenterne. Om tirsdagen finder vi i *Stiftstidende* fire – de tre anonyme. En »Viborgenser« går ind for bevaring med blandt andet henvis-

ning til, at sådanne gamle smukke bygninger findes i andre byer, mens en »født Viborggenser« vil lade bygningen falde, så udviklingen af næringslivet kan fortsætte. Det smalle sted i gaden må bort. Søegaard slår i sit indlæg på, at bygningen vil tiltrække flere turister til gavn for byen. Den hurtige læserreaktion skyldes nok håbet om at kunne påvirke politikerne op til onsdagsmødet. Det refereres i avisen torsdag 6/12.

Tilhørerpladserne var fuldt optaget. Der fremkom indlæg for og imod udvidelsen af gaden. Den fatale bygning selv havde byrådet jo solgt sin andel i, men skulle den bevares, måtte politikerne ændre kravet om byggelinens tilbagerykning. Borgmesteren påpegede, at det jo var ejerne, der havde det sidste ord i sagen, og derefter: »Hvis Brødrene Meier vil gaa med til en Ordning, hvorved Mindesmærket kan bevares, vilde det nærmest være en Skandale, hvis Byraadet ved at fastholde Indrykningskravet bringer Sagen til at strandede«. Derefter argumenterede han varmt for bygningens bevarelse med inddragelse af flere velvalgte detaljer. Derefter fik Saxild ordet og mindede om, at »Naar et gammelt Hus falder, hvirvles der en Masse Støv op«, og han sluttede med at stille forslag om at udsætte sagen for »ikke af afskære et privat Konsortiums Forhandlinger med Brødr. Meier«. Udsættelsen blev vedtaget med 4 stemmer – det mindst mulige ifølge forretningsordenen – mens 6 a 7 stemte imod. De skuffede tilhørere, der havde håbet på en afklaring, måtte gå hjem.

I Folkebladet hører vi lidt mere. Meier var skuffet over sagens udsættelse og holdt fremdeles på, at bygningen skulle nedrives. Blot havde han, da Mollerup var i byen, forpligtet sig til ikke at påbegynde nedrivningen de første 14 dage. Om selve undersøgelsens forløb får vi en kort orientering: »Efter at man i Gaar var naaet til at faa Pudsningen af Klosterets øverste

Etage, fandt man Antydninger af en Række Blindinger ganske svarende til den Række, der er afdækket længere nede paa Facaden, og i Formiddags fandtes en Tegning, som afdøde Gullev i sin Tid havde lavet af Bygningen og som i alt væsentligt er som Arkitekterne Smidt og Kampmanns Skitse ... Gullev har i sin Tid i Ursins Beskrivelse af Viborg tilføjet en Række Skildringer og Tegninger fra det gamle Viborg, og i denne Bog, der gemmes paa Museet, fandt Arkivar Saxild og Arkitekt Smidt den kolorerede Tegning af Budolfi Kloster ...« (se fig. 4). Om dette fund berettede Smidt selv i et brev til Mollerup lørdag 8/12: »Og saa kunde jeg meddele ham [en interesseret i sagen] at efter at det var lykkedes om Torsdagen at klare alle Spørgsmaal vedrørende Bygningens Udseende, og efter at jeg havde udført medfølgende Tegning (færdig Torsdag aften) (fig. 8), hvor dog Gavlen var tilkomponeret af mig (anderledes end Kampmanns) saa gik om Fredagen Saxild og jeg op i Viborg Museum for at finde, om der skulle være en gammel Tegning af den afdøde Murmester Gullev. Og saa laa der sandelig en Tegning, der i alt væsentlig var ligesom min, selv Gavlen den samme«. Tegningen, som Mollerup modtager, er en lyskopi efter originalen, hvilket fremgår af et senere brev fra 13/12 (se starten af afsnit 4). Både Smidts og Gullevs tegninger bliver – omtegnet – bragt i Politiken 12/12 med en kort redegørelse for situationen. Nationalmuseet i København – dvs. Mollerup – arbejder for sagen.

Folkebladets artikel fra 6/12, hvor citeringen blev afbrudt for at lade Smidt selv få ordet, slutter med at »Arkitekt Uldall i Randers, der interesserer sig meget for den gamle Bygningens Bevarelse, opholder sig i Dag her i Byen«. – Uldall kendte problemet med bevaring af gamle bygninger fra sin egen by, hvor Sct. Peders kirke blev nedbrudt året før, og en halv snes år tidligere var Helligåndsklosteret udsat for en Viborg-lignen-

de kamp (10). Her vandt bevaringspartiet, og anlæget blev 1894-97 restaureret af Hack Kampmann (se fig. 40). Uldall var en erfaren – og flittig! – iagttager, hvis mange beskrivelser af de jyske landsbykirker opbevares i en række tykke protokoller på Nationalmuseet. Opholdet i Viborg udmundede naturligvis også i en omfattende redegørelse – herom nedenfor i afsnit 4.

Som nævnt var et privat konsortium blevet interesseret i køb af hele komplekset, så bygningen kunne bevares, men ejerne skruede efterhånden prisen op, hvorved en handel blev vanskeliggjort. Der var dog bragt ro om sagen for en tid, nedrivningen var udsat, og før næste byrådsmøde kunne problemet om gadeudvidelsen ikke afgøres. Imens arbejdede bevaringspartiet ihærdigt. I Stiftstidende 7/12 læses: »I Aftes vedtog Bestyrelsen for 'Historisk Selskab for Viborg og Omegn' at indsende et Andragende til Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet om at gribe ind overfor Spørgsmaalet om Nedrivningen af den gamle Klosterbygning, eventuelt ved et Tilskud af Statskassen ...«. Dagen efter, lørdag 8/12, kommer et positivt læserbrev, men allerede om mandagen 10/12 trykkes der to negative – det første fra »En Borger«, det næste mere dramatiske, der inddrager de trange færdsselsforhold, slutter »Jeg vil nødig have det paa min Samvittighed at stemme for, at Bygningen skal blive staaende, ikke fordi jeg er Vandal, men Deres ærbødige Menneskeven«. Modstanderne af bygningen overtager nu helt de lokale blades spalter. I Stiftstidende finder vi tre anonyme læserbreve om tirsdagen, og om onsdagen endelig et navngivet af kaffehandler Theodor Bentsen. Han gør opmærksom på, at der har været røster fremme om at flytte bygningen til Asmild, hvor de Viborger Budolfi-nonner ifølge flere historiske værker skulle være overført allerede i middelalderen: »Denne Ide tiltaler mig i allerhøjeste Grad, kunde det ærede Byraad sam-

les om den Tanke at føre alle Munkestenene over paa den anden Side af Søen og anvende dem til en fiks lille Bygning i gammel Stil, er jeg ikke uvillig til for en passende Leje at overtage Lokalerne og aabne et Udsalg der af min berømte Blanding. Hvilken Betydning det vilde have for Turiststrømmen (særlig ud over Broen), at man ogsaa paa den anden Side af Søen kunde faa en ekstra god Kop Kafe vil jo være indlysende«.

Torsdag 13/12 kommer »N.N.« i Stiftstidende med et angreb ikke alene på bygningen, men også på bevaringspartiet personificeret ved Saxild. Samme dag forlader arkitekt Smidt byen efter endt undersøgelse. Men lad os for en stund følge sagen fra andet hold.

Som det blev nævnt ovenfor opholdt arkitekt Uldall fra Randers sig i Viborg 6/12. Resultatet blev en omfattende bygningsbeskrivelse, som han kort efter sendte til *Ritzaus Bureau* bilagt en tegning af huset, som det ville se ud i restaureret stand. Tegningen havde Uldall lånt af Smidt – muligvis overdraget under besøget i Viborg. Ritzau udsender teksten mandag 10/12 om aftenen – uden tegningen. Denne videresendes dog til avisen *Dannebrog*, som bringer både tekst og tegning 12/12 (11). Smidt er dog her ikke opgivet som ophavsmand til tegningen, hvilket den nøjeregnende Uldall søger berigtiget. Af politiske grunde skulle artiklen også bringes i et Viborgblad, men Stiftstidendes redaktør Sophus Angelo mente ikke, at en sådan stærkt positiv tilkendegivelse ville egne sig i byen, hvor nedrivningspartiet efterhånden havde fået overtaget. Han nøjedes derfor med at bringe tegningen, som var videresendt fra *Dannebrog* – nu med den af Uldall ønskede tekst: »Den gamle Klosterbygning i Viborg, det saakaldte Budolfi Kloster, i restaureret Skikkelse af Arkitekt C. M. Smidt«. Offentliggørelsen i Viborg kom tilpas i avisen om eftermiddagen fredag 14/12, netop som borgmesteren havde indkaldt til byrådsmøde om aftenen.

Fig. 9. Der eksisterer 3 forskellige postkort af »Budolfi« udsendt af den lokalhistorisk interesserede boghandler Victor Christensen. De udkom i store oplag, og endnu omkring 1980 kunne de stadig købes enkelte steder i byen. Det er her valgt at gengive motiverne efter originale aftryk – fig. 9, 10 og 13. Fig. 9 er den ældste optagelse. Vinduesrammerne sidder stadig på plads, men blindingerne er alle frilagt. En større forsamling iagttager resultatet. Fotografiet – eller vel nærmere det tilsvarende postkort – er benyttet som forlæg for en tegning i Politiken 6/12 1906. Originalaftryk uden fotografnavn på Viborg lokalhistoriske Arkiv.

nen. Dette blev refereret i Stiftstidende dagen efter. Uldalls beskrivelse bringes – som nævnt – nedenfor in extenso som indledning til behandlingen af bygningen.

Det var nu tredje gang, sagen var til forhandling i byrådet. Mødet var indkaldt, fordi brødrene Meier blot havde lovet nedrivningsudsættelse til den 15. Sagen drejede sig jo egentlig ikke om bygningen selv, men om den fatale byrådsbeslutning om indrykning. Der diskuteredes indædt om deklarationen forlangte bygningen nedrevet, eller om der blot stod, at indrykning skulle ske, når og hvis bygningen faldt. Saxild holdt på, at byrådet ingen ret havde til at forlange indrykning, og fremhævede, at »hvis der skal ske no-

get i denne Sag, saa lad Ejerne tage Ansvaret«. Ved afstemningen blev det »vedtaget med 9 Stemmer, at Byen skal holde paa sin eventuelle Ret til Indrykning«.

Om mandagen kan Stiftstidende meddele, at nu »har Ejerne i Dag fortsat Nedrivningen af Ruinen, der snart vil være jævnet med Jorden. Samtidig modtager vi fra Hr. Victor Christensens Boghandel et Fotograf i Brevkortformat med Klosterbygningens Rester...« (fig. 9-10). Den omtalte boghandler var en stor elsker af sin by og oparbejdede omfattende lokalhistoriske samlinger af især billeder.

Sagen synes nu endelig afgjort, og Saxild skriver til Smidt mandag 17/12. Af arkivarens mange velskrevne breve om sagen, der opbevares på Nationalmuseet, skal dette – og et senere – som prøver bringes in extenso. Det viser hele den desperate stemning. Brevet afsluttes den 18. – med et helt nyt moment i sagen:

Viborg, 17/12 1906

Kære ven Smidt! Det var et trist svar jeg måtte sende Dem på Deres telegram i dag. Der var imidlertid intet andet at sende – Barbarerne har sejret og de forfølger deres sejr. Det var vist i torsdags, De og jeg sagde farvel til hinanden. Næste dag var der møde i byrådet. Jeg havde gjort, hvad jeg kunde, for at undgå dette møde; men borgmesteren var ikke til at overtale; han vilde have det afholdt; og så kunde jo enhver vide, hvad udfaldet vilde blive. Om formiddagen havde jeg en telefonsamtale med Møllerup, hvor af fremgik at regering og finansudvalg var velstemte, men jeg fik underretningen konfidentiel, og kunde kun bruge den på samme måde – d.v.s. uden virkning. Lomholt havde fra Svejstrup fået brev om sagens stilling i Kbhvn., og han meddelte dette brev indhold til byrådet inden mødet åbnedes for publikum. Derpå begyndte forestil-

Fig. 10. Kort tid efter optagelsen gengivet fig. 9 var fotograf Chr. E. Jørgensen på stedet og fotograferede bygningen fra en lidt anden vinkel. Flere af vinduesrammerne var nu fjernet. Også denne optagelse blev benyttet som forlæg for postkort. Her er huset gengivet efter et aftryk, som har tilhørt arkitekt Uldall. Det opbevares på Nationalmuseet, hvortil det kom 1921 med Uldalls efterladte samling.

lingen. Ikke et af byrådsmedlemmerne indtog anden holdning end den, man kunde have ventet, og så besluttede rådet da at fastholde sit krav på gadens udvi-

delse. Da tilhørerne kom uden for, råbte de nok hurra, hvorpå nogle smarte fyre hejsede Dannebrog på Budolfi. Kl. 9½ fik jeg besøg af garver Meier; han mente,

at han aldrig var gået med på at nedbryde Budolfi og genopføre et nyt sted inden udgangen af 1907, og han erklærede sig villig til at sælge hele sin ubebyggede grund, jeg mener al den grund, hvor på der endnu ikke var rejst nyt hus, for 120000 kr. Det var det gamle bud i ny forklædning. Han holdt altså vedblivende sin grund mindst 40000 kr. for dyr. Det talte jeg med ham om næste dag, men han vilde stadigvæk ikke give bedre køb. Dermed mente jeg slaget tabt og skrev i overensstemmelse hermed til Mollerup.

I går kom jeg så i tanker om, at det egentlig ikke var forsøgt at få Meier til selv at påtage sig restaurationen. Hvis han fik statsunderstøttelse, fik han jo også en billig bygning og behøvede ikke at regne med de svimlende lejesummer, han nu regner med. Herom henvendte jeg mig til Søren Nielsen, der først stillede sig ret afvisende over for min tanke men omsider tog dem op og lovede at gå til Meier med den. I formiddags fik jeg så besøg af S. N., der meddelte mig, at M. aldeles ikke vilde høre tale om en sådan ordning, og at arbejdet på nedbrydningen allerede var i fuld gang med en arbejdsstyrke af, jeg tror, 15 mand. – Alt dette har jeg underrettet Mollerup om.

Som den filosof, jeg er, spørger jeg mig selv, om der kunde være gjort noget mere end der er bleven gjort for Budolfi; og jeg tror jeg må svare nej. Alt er i virkeligheden strandet på, at klosterets ejere ikke har villet opgive deres ejendomsret uden på ganske uantagelige vilkår. Det er bestandig de 185000 kr., der har voldt alle vanskelighederne. Havde man kunnet ofre dem, havde Budolfi været skånet. Uden dem kunde selv en engel fra himlen ikke have reddet klosteret. Selv om *det* var sket, som burde være sket, at kultusministeriet i forrige uge engang havde fremsat sit bestemte ønske om at se klosteret bevaret, tror jeg ikke, sagen vilde have fået et andet forløb end den fik. Et sådant bestemt fremsat

ønske i forbindelse med tilsagn om statsbidrag, kunde måske have givet byrådsmødet i fredags et andet udfald. Men jeg tvivler meget om, at brødrene Meier havde givet sig alligevel. De har forelsket sig altfor stærkt i Søren Nielsens byggeplaner og beregninger om de store indtægter, det nye hus vilde bringe dem. Og så havde de såmænd ikke kundet opgive byggeriet for deres venner og naboer.

Fra Uldall i Randers har jeg i dag haft brev. Han er smækvred på sin fine ven Angelo, fordi denne ikke har optaget hans artikel i sit blad. Han skulde have fulgt mit råd, skulde han: skrevet en nem lille artikel på en halvhundrede linier og personlig tvunget Angelo til at optage den. – A propos, kan De skaffe mig det nummer af »Dannebrog«, hvor U's artikel var optaget, det var vistnok i numret for onsdag d. 12.

Den 18. decbr. 1906. I dag har vi på foranledning af et telegram fra kunsthakademiet igen holdt byrådsmøde om Budolfi. Nedbrydningsarbejdet er standset til på torsdag aften, men det er galgenfrist, frygter jeg. Hvorledes det gik til at nedbrydningen standsedes, hvad der endnu står tilbage af bygningen m.m., derom kan De få oplysning af et brev jeg lige har skrevet til Mollerup. Gid der dog fra ministeriet havde foreligget et forstandigt positivt tilbud i forbindelse med et bestemt ønske om at få huset bevaret. Men ak, selv da havde vi jo måttet regne på modstand fra ejernes side.

Nu begynder jeg nok at gentage mig selv, og derfor vil jeg slutte. Det eneste positive udbytte jeg har haft af denne sag, er, at jeg har lært Dem at kende og det regner jeg for et stort udbytte. Skade blot, at vi vel sagtens aldrig mere mødes. De gider ikke mere se Viborg for Deres øjne, og jeg er kun ganske sjældent og altid kun for en kort tid ad gangen i Kbhvn. Men husk nu på min kone og mig og på de gode timer vi har haft med hinanden. Og så farvel, kære ven Smidt. De ven-

ligste hilsener fra min kone, der går og græder hele dagen, fra Mielche, der går op og ned i stuen og forstyrrer mig, og fra Deres hengivne

Georg Saxild

Husets skæbne var nu igen udskudt i kort tid. Der arbejdedes livligt i korridorerne. To velanskrevne arkitekter fra København, Martin Borch og H. Storck kom med et forsvar for bygningen i Stiftstidende onsdag 19. Og samtidig begyndte kredsens folketingsmand, herredsfoged Sveistrup at blande sig. Han søgte forhandling direkte med brødrene Meier, og lørdag 22. kan Stiftstidende bringe resultatet: »Forhandlingerne endte i Aftes med, at der blev oprettet en Kontrakt, hvis Indhold gaar ud paa, at Sveistrup – der i Kontrakten angives at handle paa et Konsortiums Vegne – har Forkøbsret paa Resterne af Kompanigaarden d.v.s. den gamle Klosterbygning, til 15. Januar ... og at Nedrivningen skal standses saa længe ... Det antages fremdeles, at Hr. Sveistrup handler paa Finansudvalgets Vegne for at Ejendommen kan blive overdraget Nationalmuseet til Bevaring«. Hermed kunne der arbejdes med ro i Sagen, og Saxild orienterer som vanligt – 22/12 – Smidt i København, idet han medsender nogle af Victor Christensens postkort: »Forleden gik 1. oplag som var 500 i løbet af øjeblik. I dag gik 2. oplag på 1000 i løbet af formiddagen. Der er dog altså nogle, der interesserer sig for det gamle hus«.

Samme dag udkommer et nummer af tidsskriftet *Architekten* med en 6 siders artikel af Smidt om »*Budolfi*« i *Viborg og dets Nedbrydning*. Her gennemgås kort sagens hidtil komplicerede forløb. Byen gøres ansvarlig for vandalismen, men de 6 fortalere i byrådet takkes dog med navns nævnelse. En egentlig behandling af bygningen bliver det ikke til: »Jeg kan af Pladshensyn ikke her komme nærmere ind paa Beskrivelsen af Byg-

ningen eller Redegørelsen for Undersøgelsen. Kun maa jeg tilføje, at efter at Undersøgelsen var nogenlunde tilendebragt, udførte jeg en Restaurationsskitse for at give Viborgenserne en Forestilling om, hvorledes Bygningen omtrent vilde fremtræde efter Istandsættelsen ... Dagen efter min Tegnings Fremkomst lykkedes det Arkivar Saxild at finde en Tegning af den afdøde Murermester Gullev. Denne Mand har tegnet 'Budolfi', dels paa Grundlag af, hvad han selv har set, dels efter Meddelelser af den Murermester, der c. 1800 nedbrød Gavlen mod Mathiasgade ... Gullevs Tegning stemmede i de store Træk overens med den lige udførte Restaurationsskitse«. I artiklen sætter Smidt konsekvent Budolfi i citationstegn. Begrundelsen kommer helt til slut: »Navnet Budolfi har næppe nogen Hjemmel«. Man er efterhånden blevet klar over, at bygningen intet havde med nonnerne at gøre. Den måtte være en adelsgård. Se herom nedenfor i afsnit 5. I en note nævner Smidt, at »der vil senere fremkomme en udførlig Beretning«. Det nåede han aldrig, og Uldalls redegørelse – trykt nedenfor – må gøre det ud for en sådan.

I København arbejdes ihærdigt omkring jul med flere forskellige modeller for bevaring (fig. 11). Og ved det første byrådsmøde i det ny år torsdag 3/1 kom et forslag. Mødet er fyldigt refereret i Stiftstidende, men vi vælger her at gengive Saxilds version i et brev til Smidt. Deri står endvidere noget om pudsafbankning på nabohuset mod øst (se fig. 24d).

Viborg d. 3/1 1907

Kære ven Smidt! Ved den evige, det er ikke min hensigt at plage Dem med brev hver anden dag. Men hvad skal jeg arme bestie gøre, nu spørger sgu Budolfi igen. Ved et byrådsmøde, som holdtes i dag, fremkom et

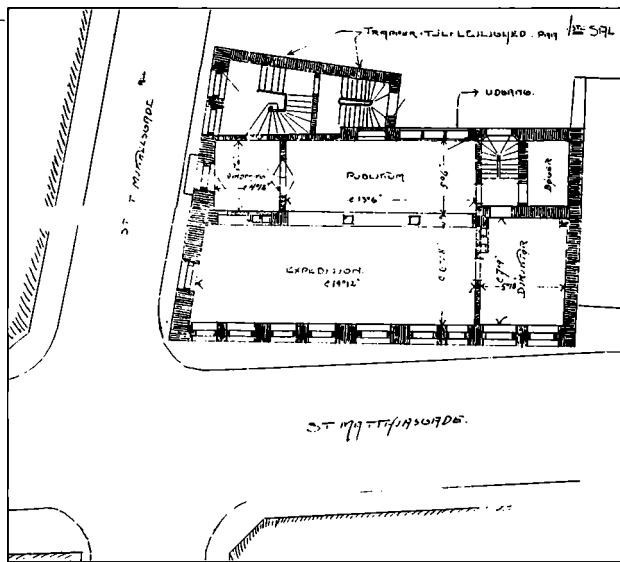

Fig. 11. Arkitekt Søren Nielsen udarbejdede i december 1906 et »Forslag til Indretning af Handelsbankens Lokaler i Budolfi Kloster«. Handelsbanken, som havde skrevet kontrakt med brødrene Meier om leje af lokaler i nybygningen, var villige til at opretholde lejemålet, selv om det skulle blive i et restaureret »Budolfi«. Projektet blev journaliseret på Nationalmuseet under nr. 485/06. På planen, hvoraf der her blot vises stueetagen, er angivet både placering af bygninger og fortøve ved gadekrydset.

brev fra Esmann, der som kunstakademiets juridiske konsulent oplyste byrådet om, at der åbnede sig muligheder for at bevare Budolfi, idet der nemlig dels ved private bidrag, dels ved tilskud fra staten kunde skaffes så mange penge tilveje, at huset kunde restaureres, endog således, at der bagom huset lagdes en 18 alen bred passage, uden at hele dette arrangement kunde antages at komme til at koste byen en rød øre. Blot forudsættes der at der fra byrådet kom til at foreligge et ønske om at Budolfi bevaredes, da dette forlangtes såvel af de private bidragsydere som af statsmagten. Geill

gik strax over til bevarerne med fuld musik, han fik jo sin kongstanke realiseret. Beyer kunde tænke at gå over, hvis hele terrainet øst for Budolfi raseredes. Krogh var stiv og stejl som sædvanlig, han forlangte yderligere et par hundrede tusinde til kommunekassen for at byen skulde opgive sin soleklare ret til gadeudvidelse. Schnevoigt og Fr. Andersen talte også mod bevaringen. Frost glødede i tavshed i samme retning. Dalberg udtalte sig ikke; Wændelin var fraværende. Endelig var skrædder Petersen også ganske uimodtagelig for bedre påvirkning. Under diskussionen hæftedes opmærksomheden ved flg. to ting: 1) der står i brevet noget om, at byen antagelig ikke vilde komme til at bidrage og 2) der forlangtes udtalt ønske om, at bygningen bevaredes. Fr. Andersen beklagede stærkt 1. punkt – ej, ej, »antagelig ikke«, det betyder: »når vi først har fået jer til at sige a, skal vi nok få jer til at sige b« – Og da 2. punkt kom på tale, gik Geill atter med fuld musik over til sit oprindelige standpunkt – ønske, nej aldrig i verden! Imens sad Beyer og fablede privat om sit eget glimrende forslag – uden dog at komme til at udtale sig offentlig.

Altså er vi lige nær. På tirsdag efter middag kl. 6 holdes der ekstraordinært byrådsmøde om Budolfi sagen igen. Geill er bortrejst den dag, altså står sagen: 8 mod 7. Hvis nu Beyer går over eller Dalberg, så er der majoritet for bevaringen. Beyer har jeg ingen tro til, Dalberg snarere. Men jeg antager, at D som han af og til gør, bliver borte den dag, og at stemmerne så kommer til at stå 7 mod 7. Hvis jeg nu var almægtig, så betalte jeg Wændelin 2000 kr. kontant for at blive væk eller stemme for Budolfi, og så stillede jeg Beyer et ridderkors i udsigt, forudsat han stemte rigtigt. »Mit Speck fängt man Mäusen«.

Det forlyder, at der nu hugges puds af bygningen ved siden af øst for Budolfi. Jeg har ikke set det selv,

Fig. 12. Byrådet bestod i Viborg af 16 personer, men under de skiftende afstemninger var een næsten altid forhindret i at være til stede. Der eksisterer intet fotografi af den forsamling, der traf den skøbningsangre beslutning i 1907. De 6, der stemte for bygningens bevarelse var sagfører H. F. Andersen, murermester Chr. F. Jensen, adjunkt A. Lomholt, arkivar Georg Saxild, den kongeligt udnævnte borgmester J. Chr. Tolderlund og sagfører L. B. Ørum. Modstanderne var købmand Fr. Andersen, hospitalsforstander A. Fr. Beyer, landinspektør A. Dahlberg, avlsbruger N. Frost, overlæge P. Chr. F. Geil, tobaksfabrikant H. Chr. Krogh, skræder Carl Chr. Petersen, vatfabrikant P. H. Petersen, fabrikant Chr. Schnevoigt og købmand S. Wendelin.

I det byråd, der valgtes for 4-års-perioden 1909-13, sad blot 2 af forkæmperne, men 7 af modstanderne. På Chr. E. Jørgensens fotografi fra 1913, som nu hænger i rådhusets gamle byrådsal, ses fra venstre med gengangerne fra det forrige byråd fremhævet: købmand Fr. Andersen, overlæge P. Chr. F. Geil, vatfabrikant P. H. Petersen, sagfører L. B. Ørum, murermester Chr. F. Jensen, købmand S. Wendelin, tømrermester Chr. Jørgensen, avlsbruger N. Frost, borgmester L. V. E. Glud, tobaksfabrikant H. Chr. Krogh, kæmner Niels Poulsen, arbejdsmand Vilh. Laursen, cigarhandler S. H. Gjørup, bødtermester Martin Lund, murer A. Andersen, snedker R. C. Thøgeren og skræder Carl Chr. Petersen. Dønningerne fra slagene i vinteren 1906-07 glemtes aldrig af de implicerede. Overlæge Geil, der blev borgmester i 1919, kunne i »Jul i Viborg« fra 1930 ikke se tilbage på »Viborg Anno 1906« uden at hovedparten af artiklen drejede sig om et forsvar for nedbrydningen af »Budolfi«, som han dengang stemte for.

men det er meget troligt. Folk er som tossede efter at gøre forretninger med gamle huse, eller i hvert fald

efter at opdage dem. De har jo nu fået en fornemmelse af, at de lokker pengene frem.

Den mandag, da Budolfi nonneklosters mure nedrevs og støvet stod højt i den gamle bygning, var der en jublende yngling som udråbte »Kom her skal I se nonnefis!«

Farvel kære ven! Deres hengivne

Georg Saxild

Tirsdag 8/1 afholdt byrådet så det afgørende møde om sagen. I Stiftstidende dagen efter nævnes, at der »havde indfundet sig ca. 70 Tilhørere, der med største Interesse fulgte Forhandlingerne, og hyppig gav deres Mening til Kende ved Mishagsytringer og Bifaldsraab, hvilket sidste navnlig skete, naar en Modstander af Bygningens Bevarelse talte«. Saxild kæmpede bravt, men ved afstemningen måtte bevaringspartiet give tabt. Det kunne blot samle 6 stemmer, mens 9 stemte for, at byrådet skulle fastholde sin ret til at forlange indrykning (fig. 12).

Der var dog endnu en uges tid, til nedrivningen kunne begynde. Folketingsmanden Sveistrup udtalte sig til Dannebrog, at han havde gjort sit til bevarelsen af, hvad der nu kaldes den ældste privatbygning her i landet, men alt strandede på byrådets modstand. Han beklagede dette resultat og håbede, »at vi kunde faa en Ekspropriationslov, der gjorde det lettere for Staten at skride ind for at værne om den Art Fortidsminder«.

Brødrene Meier havde i hele sagsforløbet offentligt ikke spillet en større rolle. De så klart økonomisk på sagen og ville gerne sælge komplekset – med en åbenlys fortjeneste. I den ånd henvendte de sig nu til byrådet og anførte, at bygningen ville blive stående et par dage (fig. 13). På det ordinære møde onsdag 16/1 henlagde man skrivelsen, og referatet i Stiftstidende dagen efter slutter: »Folkevittigheden har i Dag be-

Fig. 13. »Budolfi«, som bygningen stod i måneden fra 18/12 1906 til 18/1 1907. Også dette foto af Chr. E. Jørgensen blev – som fotografierne fig. 9 og 10 – af boghandler Victor Christensen benyttet til et postkort. Foto på Viborg Stiftsmuseum VSM nr. 209A.

gyndt at gøre Løjer med Klosterbygningen ved en større Plakat på Ruinen, der jævnlig i Dagens Løb har samlet et Læselystens Publikum«.

Nedrivningen fuldendes nu på kort tid, og i Stiftstidende skriver Saxild over to dage, 21/1 og 22/1, en bitter nekrolog over »Salig Budolfi«, som slutter med »Vi forstod ikke at gribe den chance, som blev os budt. Huset satte vi til. Hvad vi mere satte til, derom er det nok bedst ikke at tale«. – Reaktionen udeblev ikke. De næste par dage kom nogle anonyme læserbreve med personlige angreb. »Jacob« skriver i Stiftstidende 24/1: »Hvorledes kan det være, at De som taler saa højt om Deres Glæde, over smukke Bygninger, Kærlighed til vor Stad osv., ikke sørger for at faa Hækken om Provinsarkivet bort, eller da i det mindste klipet. Denne Bygning er da ikke saa lidt smukkere end et genrejst Budolfi Kloster...«. Næste dag anfører Stiftsti-

dende, at anonyme indlæg ikke mere vil blive optaget – og hermed slutter debatten!

Til Smidt skrev Saxild 22/1 kort, at han med blødende hjerte havde set de gamle mure falde: »Ja set kan jeg ikke sige, for vi går udenom det Hjørne, og kun én Gang kom jeg derforbi, mens de stod og huggede løs, og jeg følte det, som det var mig selv, der fik de Klø. Det fortæltes, at Hr. Søren – Arkitekt Nielsen, mener jeg – havde set til med Tårer i Øjnene, så han har vist ment det ærligt alligevel...«.

Men »Budolfi« var ikke sådan at mane i jorden. 31/1 skriver Saxild igen til Smidt – nu om fund af murværk på grunden. Da det synes at være det eneste bevarede dokument om iagttagelsen (resultatet af den omtalte planlagte fotografering kendes ikke, se dog fig. 24a), bringes her den aktuelle første halvdel af brevet:

Viborg 31/1 1907

Kære ven Smidt! Tak for brev, fotografier, venskab m.m.m. Det skulde være Dem forbudt ved lov at brænde Deres breve. Det var jo grueligt om De havde brændt det, De skrev d. 23. jan. – en ren Budolfiaffære! De får så meget af Deres menneskevæsen over i Deres breve – altså for fremtiden: pænt lægge brevet i postkassen, hvor lokkende end arnens lue flammer! – Det, der i dag bringer mig til skrivebordet, er salig Budolfi; »Ti ingen ingen moersjæl formåer til gavns at slå en død ihjel«. Nu spørger bæstet. I middags fik jeg bud fra murer Cordtsen, at der ved afgravning af tomten var fundet et nyt stykke middelalderarkitektur. Søegaard og jeg gik hen og befarede åstedet og fandt en stump af en gammel munkestensmur, der forløb i retningen øst-vest. Den ser ud til at have været en indhegningsmur, en 6 alen eller så nord for den gamle bygning. I muren

var en fals (på sydsiden), som kunde se ud til at være en portfals. Lige vest for falsen var muren forstærket som til at danne en pille, derefter forsvandt murværket ned under Mikkulgades fortov. Muren var af munkesten, fint og nydeligt arbejde og højden var vel en 1½ alen. I retning nord-syd var der ud for pillen spor af gammel brolægning. Fra denne op til gadens nuværende niveau var der vel en 2½ alen. Det hele var ikke store sager, og det er vel ikke så heldigt, at dette fund kan kalde Dem herover? Cordtsen lovede mig, at lade udgrave det mest mulige omkring murresterne, og at opmåle dem og bestemme deres stilling i forhold til den nybyggede ejendom i Mikkelsgade. På lørdag morgen, har fotograf Jørgensen (fig. 24a) lovet mig, bliver resterne fotograferede...

Hen på foråret – i et brev fra 9/4 – minder Saxild Smidt om en lovet artikel til *Jydske Samlinger* om Karup kirke, og samtidig kan så passende anføres »Også Deres Budolfi-artikel imødeses med interesse, omend man indser, at den ikke kan ventes endnu.« – Smidt beholdt i sit privatarkiv de ophobede akter om sagen, men den lovede artikel fik han aldrig skrevet. Fra 1908 blev han fast knyttet til Nationalmuseet, og det løbende arbejde har krævet hans fulde nærværelse. Efter hans død 21/11 1947 blev de omfattende samlinger, som opbevarede i hans hjem, gennemgået, og de relevante akter overført til Nationalmuseets 2. afdeling, hvor den pensionerede inspektør M. Mackeprang indførte opmålingerne i tilvækstprotokollen. Under numrene 1948: 235-242 opregnes af *forarbejder* 6 planer, 2 snit, 2 facader – af *rentegninger* 3 planer, 2 snit og 2 facader – samt 3 blade *rekonstruktioner* og et stort fotografi af facaden mod Mathiasgade. Dette sidste var åbenbart ikke optaget af Smidt selv. Hans egne negativer i mål 13 × 18 cm indførtes først 1950 under numre-

ne 50.743 – 761, ialt 19 optagelser, uden nærmere kommentarer.

Primærmaterialet om undersøgelsen synes således i mange år at have ligget upåagtet hen. Forskere, der beskæftigede sig med middelalderens arkitektur og boligindretning, var henvist til at benytte Smidts lille redegørelse i *Architekten*, hvor rekonstruktionsskitserne kendt fra Dannebrog og Stiftstidende også var gengivet. Denne tegning var i virkeligheden hovedkilden til bygningshistorikernes mere og især mindre indgående inddragelse af det nedrevne monument. Men vigtigt er det. I bind 2 om gotikken fra 1927 af Francis Becketts vidtrækkende »Danmarks Kunst« omtales det således som det eneste Viborghus i afsnittet »Stenhuse i Købstæderne – Bygmestre«. Den korte beskrivelse dækker blot facaderne, som de kunne aflæses på Smidts rekonstruktion. Rumindretning og funktion omtales ikke, ligesom en nærmere diskussion af dateringen ikke finder sted.

3. *Ejerforhold, arkivundersøgelser*

Da arkitekt Smidt indledte sin undersøgelse af bygningen i november 1906, var det under den klare forudsætning, at han stod overfor resterne af et nonnekloster, som *tidligst* var nævnt i de skriftlige kilder 1263. Det var derfor nærliggende, at han i starten på grund af de rundbuede bygningsdetaljer henførte anlægget til den romanske teglstensarkitektur. Men hurtigt blev han klar over, at dateringen måtte ændres, og i byrådsmødet 1/12 giver han et nyt bud: 1425-1475 – stadig med klosterfunktion. Dette sidste bliver mere og mere usikkert, og i sin redegørelse i *arkitekten* 22/12 udelukkes denne mulighed helt.

Medvirkende til denne kovending er nok de arkivaliske undersøgelser, som nu var blevet indledt, dels ved Saxild i Viborg dels ved museumsassistent Chr. Axel

Jensen i København. Hovedresultaterne får Smidt med i sin redegørelse i Architekten: I 1712 tilhørte bygningen »Dødsboet efter Mogens Rosenkrans« (Landsarkivet) (12). I 1600-årene tilhørte den først Gyldenstjerneerne siden Rosenkrantzjerne (Rigsarkivet). C. A. Jensens håndskrevne notater fra undersøgelsen på Rigsarkivet opbevares på Nationalmuseet. Ejerforholdene er opregnet begyndende med grundtaksten 1682, hvorfra der arbejdes bagud ved hjælp af tingsvidner og testamenter. Nedenfor vil redegørelsen blive refereret i omvendt rækkefølge. Jensens arkivbetegnelser (for tingsvidnernes vedkommende »Top.-Saml.Perg. Viborg 65, 66 og 68«) er her bragt i overensstemmelse med Rigsarkivets nuværende ordning (13).

Den første gang, huset omtales, er ved et skifte 6/7 1598 mellem Knud Gyldenstjerne til Ågård (1575-1627) og hans søstre, jomfruerne Pernille og Jytte, efter deres salige forældre Henrik Gyldenstjerne (1540-1592) og fru Mette Rud (død 1596). Knud betaler en nærmere fastsat gæld og »faar derfor Aagaard Hovedgaard og alt det Jordegods, som Forældrene havde i Jylland, Fyn og Skaane, med tvende Købstadsgaarde, den ene udi Aalborg, som salig Fru Sidtze Oxe tilhørte, og den anden udi Viborg, som Peder Christensen udi boer«. (Privatarkiver: Henrik Knudsen Gyldenstjerne 1598 6/7).

Her gør vi et ophold i gennemgangen bygget på tingsvidner og testamenter. I 1615 brændte dele af byens Sortebrødre sogn. Det gik især ud over Mathias-, Mikkels- og Vestergade. Kongens kansler skrev til lensmanden på Hald, Knud Gyldenstjerne (en fjern slægtning til vor ovennævnte ejer af samme navn) at denne skulle indsende en »fortegnelse over de borgere, som det er brændt for«, så hjælp kunne søges. I den udarbejdede liste er først givet navne på borgere, hvis

gårde er brændt, derefter er anført hvem, der har mistet deres boder. Knud Gyldenstjerne er opført med dels en gård, dels fire boder, som sikkert er indgået i »Budolfi«-komplekset. Det ser ud til, at kun borgerlige ejere har fået tildelt den ønskede begunstiggelse: fritagelse for skat i tre år, hvis de i samme tid genopbyggede gårdene (14). Og herefter kan vi vende tilbage til Rigsarkivets tingsvidner.

16/3 1618 oprettes et tingsvidne af Viborg byting til bekræftelse på, at Knud Gyldenstjerne skødede til rådmænd Jesper Jespersen og hustru Anne Nielsdatter »den stiens gårds rum og ejendom, som forne Anders Rolandsen (byfoged) før den sidste skadelige brand, her i byen skete, udi boede, liggende her udi Viborg i Sortebrødre sogn, næst øster op til erlig og velbyrdig mand Hans Lykke til Krabbesholm hans stien og strækker sig vester til adelgaden rækker sig vester til adelgaden og ud til Nytorvet udi længelse sønden fra Sancte Mathisgade og nord på til Mikkel Troelstrup, borger her sammesteds, hans ejendom, hvilke forne stiens, grund, jord og ejendom...«. Bagsiden har påskriften: »Knud Gyldenstjernes skøde til Jesper Jespersen og hans hustru Ane Nielsdatter på den gård i Viborg, sl. Otto Marsvin tilhørte«. (Privatarkiver: Otto Marsvin 16/3 1618, se nedenfor). Knud Gyldenstjerne har sikkert opgivet at genopbygge sin gård, efter at afslaget på hjælp er fremkommet.

Anne Nielsdatter får efter mandens død 6/8 1621 tingsvidne på, »at Jesper Nielsen, skomager, borger, på sine egne og flere andres vegne skødede til Anne Nielsdatter alle de lodder og anparter, som kunde tilfalde ham i det stenhuse med andre huse, med gårdsrum og ejendom, som Jesper Jespersen påboede, i Sortebrødre sogn, næst vesten op til Tyge Brahes »stien« og strækker sig ...«. Stedsbestemmelsen som i foregående dokument. (Byarkiver: Viborg tillæg 1621 6/8).

Anne Nielsdatter giftede sig senere med Jens Vognsen, borger i Viborg, og ægteparret skødede 13/2 1632 til Otto Marsvin (1573-1647) »gård og grund med »stiense« og ejendom, liggende i Viborg i Sortebrødre sogn på S. Mathisgade næst sønden til Jørgen Poulsen Høgs og hans arvingers gård og ejendom og næst vesten til Malte Sehesteds ejendom og næst østen til den liden gade, som går fra Sancte Mathisgade og til det nye torv. De to ældre skøder, som findes, Knud Gyldenstjernes og Jesper Jespersens, skal tilstilles Otto Marsvin«. (Byarkiver: Viborg 1632 13/2).

Ejerforholdene er nu ikke oplyst før grundtaksten af 1682 (15). Beskrivelsen løber på Mathiasgades nordside fra øst mod vest. Mellem Kompagnistræde og Mikkelsgade ligger tre gårde – angivet med nye numre (se nedenfor): Nr. 232 er »Hr. magister Laurits Tranes gård, som magister Søren Sevel ibor og strækker sig op til Nytorv. 286 rd.«. Nr. 233 er den i det foregående flere gange nævnte gård beliggende lige øst for »Budolfi«: »Velb. s^a Malthe Sehesteds arvinger, en gård, Anne Clausdatter ibor. 200 rd.«. Derefter kommer som nr. 234 »Budolfi«: »Velb. Magnus Rosenkrantz en gård med tilligende boder, som Jens Olufsen vinhandler og andrer ibor, og strækker sig op til Erik Nielsens og Peder Broks bolig ved Christen Falkensbergs. 274 rd.«. Andetsteds i grundtaksten ses, at Falkenbergs gård ligger ved sydsiden af Nytorv.

Hvornår Mogens Rosenkrantz (1622-1695), der ejede herregården Landting i Ringkøbing amt (16), havde erhvervet bygningen, er ikke oplyst. Efter hans død overgår gården sikkert til datteren Pernille. I hvert fald ejer hun gården under den store bybrand 1726. I listen over skadelidte optræder hun – jomfru Pernille Rosenkrantz – under Mathiasgade med en gård, hvor der som iboende er opført et familiemedlem *junker Rosenkrantz* (17).

Efter 1700 begynder kilderne at flyde rigeligere. Nu foreligger dokumenterne primært på *Landsarkivet i Viborg*. Kildesamlingen kan på en måde indledes med en gammel kopi af grundtaksten 1682, som forpå er betegnet »Viborg Byes Grund Taxt oprettet d. 26. februar A^O 1683«. I slutningen fremgår, at dateringen gælder kopieringen af 1682-teksten, inden originalen er afsendt til København (se note 15). Teksten svarer helt overens med eksemplaret i Rigsarkivet, hvorfra der er citeret ovenfor. Numrene på de tre gårde ved Mathiasgade 232, 233 og 234 er tilskrevet med blyant i Viborg-eksemplaret af landsarkivar Svend Aakjær (1894-1963 i Viborg 1929-1945), som led i en omfattende identificering af de enkelte bygninger i byens grundtakster og brandtaksationer. Dette arbejde har gjort efterfølgerens arbejde lettere, og hans indsats ligger da også til grund for listerne i det i 1976 udkomne »Jævnføringsregister over Viborg Købstads Bygrunde 1682-1974« (18). Med udgangspunkt i, hvad der i Viborg-protokollerne kaldes 1683-matriklen, skal der nedenfor oversigtligt gives et rids af de tre ejendommers historie, som hænger uløseligt sammen.

I 1726 brænder store dele af byen, og vore bygninger går, som nævnt, ikke ram forbi. Den adelige jomfru Pernille Rosenkrantz overkommer vel ikke selv genopbygningen, hvilket fremgår af 1749-grundtaksten, som fortæller, at nr. 232 er *Sl. Peter Hasses afbrændte plads*, mens de to næste numre får betegnelsen, at *Sl. Peter Hasse lod ophygge og samle disse tvende gårde, som hans børn endnu beboer* (19). Peter Hasse dør 1731, og ejeren af de tre grunde var i 1749 enken Maren Arctander (20). I en protokol med *bebyggelse 1756 samt taksationsbeløb 1771 og ejere 1772* fremgår det, at ejeren 1772 var Søren Haslund: På den øde grund 232 har han have, i dobbelthuset, 233 og 234, bor han (21) (fig. 14). Haslund, død 1776, er svigersøn til Peter Hasse. Næste ejer er Chri-

Fig. 14. Udsnit af leutnant Joh. Hein. du Plat's håndtegnede kort over Viborg fra 1795, som opbevares på Rigsarkivet (Vejdirektoratets kortaflevering 1976 nr. 1456). Gengivelsen her er bragt efter en kopi på Viborg Stiftsmuseum. De to torve, Nytorv og Hjultorvet, som er vist som kirkegårde på Gulleus kort fig. 2a, er her angivet med bogstaverne l og m. De ubebyggede arealer ved »Budolfi« er vist som haver, netop som det nævnes, at Søren Haslund havde det i 1772.

stian Gjørup (skøde 1780), som 1799 sælger til Hans Andreas Hybendal, død 1802, (skøde). Det er ham, som nedbryder gavlen (se afsnit 1). Enken sælger 1803 til vejermester Niels Gjørup, død 1815, (skøde). De næste ejere er agent Buchwaldt, boghandler Dons, og endelig Peter Guldborg. Det er den sidste, som på nr.

233 i 1843 opfører den nuværende bygning og på den ubebyggede nabogrund 232 i 1845 opfører den ligeledes endnu stående bygning (22).

Korte beskrivelser af bygningerne finder vi i brandtaksationerne, som for Viborgs vedkommende begynder 1771 og fortsætter med 10 års mellemrum – en enkelt gang dog med 7 en anden med 9 – til 1867 (23). 1771-beskrivelsen af »Budolfi« – og tilhørende bygninger i komplekset – er dog påfaldende kort. Der udgås fra bygningens del i Mikkelsgade (24):

1. Forhus til gaden	1200 rd.
2. 1 sidehus sønden i gården	900 rd.
3. 1 dito norden i gården	300 rd.
4. 1 tværhus	600 rd.

Allerede i 1781 er beskrivelsen mere udbygget med opgørelse af murtype og fagantal (25):

1. Et forhus til gaden, 31 fag, deraf de 19 fag 2 etager, grundmur, og de 12 fag 1 etage, murede vægge og teglhængt, af de 19 fag 2 etager er 10 fag bindingsværk til gården, murede vægge og stentag	1200 rd.
2. Et sidehus sønden i gården, 18 fag, deraf de 8 2 etager, de øvrige 10 fag, 1 etage, grundmuret og stentag	900 rd.
3. Et dito norden i gården, 1 etage, bindingsværk, 6 fag, murede vægge, og med stentag anlagt	300 rd.
4. Et tværhus, 1 etage, 17 fag, grundmuret og stentag	600 rd.

Gennem de følgende taksationer 1791, 1801 osv. kan ændringer og tilbygninger i komplekset i grove træk følges, men nøjere oplysninger om »Budolfi« forekommer ikke. Her må vi stort set nøjes med 1781-oplysnin-

gerne, der fortæller om situationen efter branden 1726. Det ses, at sidelængen mod Mikkelsgade, nr. 1, strakte sig med 19 grundmurede fag i 2 etager. De sydligste fag udgør her de af Smidt registrerede partier, mens den nordlige del, hvor der åbenbart er bindingsværk til gården, er af uvis herkomst. – Længen mod Mathiasgade, nr. 2, udgøres af »Budolfi«s 8 grundmurede fag i 2 etager, mens de næste ligeledes grundmurede 10 fag i 1 etage udgør nabohuset mod øst, 1682-grundtakstens nr. 233.

Om indretningen af komplekset giver de ovenfor nævnte kilder ikke megen oplysning. Blot får vi af 1682-grundtaksten oplysning om, at Mogens Rosenkrantz' gård dengang havde tilliggende *boder*, i Knud Gyldenstjernes opgørelse efter branden 1615 oplyses vi om antallet: fire. Hvor disse har ligget, siges ikke, men de må på en eller anden måde have indgået i de kendte længer. I 1772-grundtaksten, som gentager 1682-takstens tal, men nu er opstillet efter ejere (26), finder vi hele Mathiasgade-karréen opført under Søren Haslund. Der startes med nr. 232, som her mærkeligt nok siges at være *beboet* af ejeren – foran er nævnt, at grunden var udlagt som have. Næste grund er Malte Sehesteds tidligere gård, nr. 233, men herefter kommer en nyskabelse: »En boed næstved til fornefnte Hans gaard tax. 20 rd.«, hvorefter kommer vor velkendte hjørneejendeom »Budolfi« nr. 234. Den her udskilte bod kan – sammenhængen taget i betragtning – næppe være andet end den østligste del af »Budolfi«s Mathiasgadelænge, hvor der, som vi skal se, fint kan udskilles en egen afdeling med indgang og to vinduer til gaden (se fig. 38). I 1811 grundtaksten (27) gentages inddelingen af komplekset, som det sås i 1772.

De andre boder, som indgik i »Budolfi«-komplekset, har sikkert ligget i længen langs Mikkelsgade, som åbenbart har strakt sig noget længere mod nord

op mod Nytorv, end det kunne konstateres i 1906. I 1781-brandtaksationen så vi, at komplekset til gaden bestod af 19 fag grundmur. Hele denne længe kan udmærket tænkes at gå tilbage til »Budolfi«s opførelse. Indretningen med boder nævnt 1682 hører sikkert med i gårdens oprindelige indretning.

Men hvornår er gården opført? Ovenfor er omtalt den første kendte ejer Henrik Gyldenstjerne, som levede 1540-1592. I afsnit 2 så vi, at arkitekt Smidt – noget presset i forhandlingssituationen – daterede bygningen til 1425-1475. I afsnit 5 vil denne tidfæstelse blive rykket til nogle årtier efter 1500. Hvem var bygherren?

4. Bygningen – bygherren?

Som nævnt i afsnit 2 nåede arkitekt Smidt aldrig at få færdiggjort en egentlig redegørelse for sin bygningsundersøgelse. Fotografier og opmålinger udgør dog en så fuldstændig samling, at et skriftligt supplement i dag ikke føles som en katastrofe. En sådan foreligger desuden på en måde i det indlæg, som arkitekt Uldall fik offentliggjort 10/12 1906 gennem Ritzaus Bureau. Inden denne rapport genoptrykkes her kan det være på sin plads at give Smidt ordet – i et brev fra hans sidste dag i byen til sin arbejdsgiver direktør Møllerup. Bygningen opfattes stadig som et kloster!

Torsdag d. 13de Dec. 1906
p.t. Viborg

Kære Hr. Direktør!

Først nu er jeg helt færdig med Opmaalingen og Undersøgelsen af det gamle Kloster. Det er vel nok den grundigste Undersøgelse jeg har været med til, og den har virkelig ogsaa givet forbavsende gode Resultater. Enten Bygningen staar eller falder, saa er den nu klar i næsten alle Detailler. Efterhaanden som Opmaalingen skred frem, har der stadig vist sig nye

Smaatræk, som tydede paa, at man kunde faa mere med end først set. Jeg har saa ladet hugge ud i Murværket og stadig med Held. Vinduernes Form i de forskellige Partier er efterhaanden dukket op Stump for Stump, og det viser sig, at de er noget forskellige i de 2 Partier. Det Parti der ligger vestligst, med Sidefacade mod Mikkelsg. og Gavl mod Matthisg. har *smige* Vinduer, medens Østpartiet med Sidefacade mod Matthisgade har Vinduer med Fals. Ogsaa Højderne er givne, idet der fandtes indvendige Vederlag. I Kælderen fandtes nogle gamle Vinduer og en enkelt Niche, paa 1ste Sal en gammel Dør i Nordgavlen, hvor det vistnok maa have været en udvendig Trappe. Jeg har maalt og tegnet: 1) Kælderplan – 2) Stueplan – 3) 1ste Sals Plan – 4) Facade mod Syd – 5) Facade mod Vest – 6) Snit gennem Vestfløj – 7) Snit gennem Sydfløj. Paa dette sidste Snit er endvidere indmaalt og tegnet den gothiske Gavl af Naboejendommen i Øst, der er ganske pæn. Ja saa tegnede jeg jo den lille Perspektiv, hvoraf jeg sendte Direktøren en Lyskopi, og jeg har taget en Del Fotografier. Hos den dygtige Fotograf Jørgensen har jeg bestilt 2 Fotografier, der er meget store og gode.

Gaar Bygningen ud af Sagaen, saa er der da nu baade Fotografier og Tegninger. Ja jeg er blevet meget sinket af en Masse Forhandlinger. De er jo alle sammen kommet til mig for at forhandle om de forskellige Projekter til Redning af Bygningen, men Hovedresultatet, Enderesultatet, bliver vist nok, at det gamle Kloster forsvinder. Mejerne holder stadig paa den høje Pris, og saa er der intet at stille op.

Byraadets Velvilje betyder vist ikke saa meget med Hensyn til Indrykning, fordi Kontrakten lyder paa, at den skal indrykkes, *naar* det gamle Hus nedbrydes og et nyt opføres. Men Byraadets Uvilje har svækket Stemningen i Byen hos dem der kunde være blevet

interesserede. Det har hele Tiden staaet for mig, at hvis de københavnske Blade allerede i forrige Uge *alle* havde taget Sagen op, saa havde der været Mulighed for at vende Strømmen her i Byen. Saxild og adskillige andre har ment det samme. Naa der har jo stadigvæk kun været smaa Muligheder, fordi Brødrene Mejer holdt Prisen saa høj. Nu er Muligheden meget, meget ringe. I de sidste Par Dage har de uinteresseredes Vrede mod »den gamle Kasse« faaet stærkt Afløb i Blade-ne og det har virket. I aften er der en vittig Mand der foreslaar at lave Pølser i »Budolfi«, og saadanne Vit-tigheder bliver vistnok det væsentligste, der kommer ud af Sagen. Gamle graahaarede Mænd kommer dag-ligen til mig og overøser mig med »gammel Skidtkas-se«, og »væmmelig Ruin« og mange andre Artigheder. Byen er helt delireret. Ja nu rejser jeg altsaa, efter at have haft den Glæde at undersøge og maale denne udmærkede gamle Bygning og efter i et kort Tidsrum at have set ind i Viborgs gamle gallefyldte Hjærte.

Da Saxild bad Uldall skrive om Budolfi, var det for at faa det frem i Viborg Stiftstidende. Det vilde Uldall ikke men derimod nok til Rizaus Bureau. Jeg sagde til ham, at jeg mente ikke, Direktøren havde noget der-imod. Men saa kommer han minsandten en Dag her-ned igen fordi han manglede et Maal og for nogle an-dre Smaatteriers Skyld, og saa gik det jo op for mig, at han vilde lave Afhandling ud af det. Den Afhandling var rigtignok ogsaa kedsommelig.

Men maaske den har gjort nogen Nytte alligevel. Mon ikke Direktøren skriver en lidt større Artikel om Bygningen?

Ja nu er jo det hele vistnok for sent. Men alligevel er der jo et lille Haab. Konsortiet vil købe, hvis Mejer byder ordentlige Vilkaar. Men den private Offervillig-hed den var det jo at Bladene skulde have forceret frem.

Jeg tror ikke her er mere at gøre, hvis ikke Konsortiet kan klare det.

Jeg haaber, at Direktøren har været – ikke altfor utilfreds – med mig.

Jeg har bestræbt mig for at handle som jeg syntes Situationen krævede.

På Mandag er jeg hjemme!

Jeg forbliver

Deres ærbødigst hengivne

C. M. Smidt

Saxild hilser og nærer endnu et *lille* Haab om at Merjer'ne bøjer sig, men ogsaa kun et meget lille bitte Haab.

Uldalls artikel fra Ritzaus Bureau 10/12 1906

Artiklen indledes med en kort situationsrapport med efterfølgende henvisning til omtale af Budolfi-klosteret i den ældre topografiske litteratur. Derefter kommer bygningsbeskrivelsen:

»Klostret bestaar af 2 Fløje, af hvilken den mod St. Mikkels-Gade er den større. Bygningen er opført i gotisk Stil, hvad dog ikke udelukker, at Enkeltheder, der mere minder om den romanske Stil, ogsaa har fundet Anvendelse. Den har 2 Etager foruden Kælderen, hvilken strækker sig under hele den vestre Fløj, men kun under den østre Ende af den søndre. Materialet i Kælderen er væsentlig raa og kløvet Granit; iøvrigt er Muren over Jorden byggede i Munkeskifte af store røde Mursten, hvis Størrelse er omtrent $10\frac{1}{4} \times 4\frac{3}{4} \times 3\frac{1}{4}$ Tomme. Den indre Kærne bestaar tildels af raa Granit i Kalk. Bygningens udvendige Maal er følgende: Længden af den vestre Fløj 21 Al., Bredden 12 Al. 19 Tm., Længden af den søndre 15 Al. 5 Tm. og Bredden 12 Al. 9 Tm. Højden fra Jordlinjen til Gesimsens

Overkant er 12 Al. Klostret har altsaa ingen stor Udstrækning, og hertil svarer, at Murtykkelserne er noget mindre end sædvanlig i middelalderlige Bygninger. I hovedfløjen (den vestre) er Tykkelsen saavel i nederste som øverste Etage omtrent $1\frac{1}{4}$ Al, i den nordre Gavl i sidstnævnte Etage dog kun $\frac{3}{4}$ Al, hvad der skriver sig fra, at denne har været ombygget i Renæssancetiden, hvilket ses af Forbandtet. Det er meget kendeligt, at den søndre Gavl ikke staar vinkelret paa den vestre Facade, men i Plan danner en spids Vinkel med denne. I Nutiden er det herved fremkomne skarpe Hjørne skaaret bort og en Dør anbragt, hvor det har været. I Kælderen nordvestre Hjørne ses et lille Rum dækket af en Art Tøndehvælving; men dette skriver sig fra senere Tider. Det er det eneste hvælvede Rum, som findes i Bygningen. Kælderen under Hovedfløjen har, som det synes, oprindelig kun faaet Lys fra et Par smaa Spalter i Muren mod Sct. Mikkels-Gade, hvoraf den ene endnu er synlig i sin oprindelige Form. Facaderne, særlig den søndre, er prydede med en rig Dekoration af Blindinger, der hver foroven sluttes af et Par Buer, som i Midten bæres af en Konsol med derunder værende lille Ribbe. Denne Udsmykning minder i høj Grad om den lignende på Helligaands-husene i Randers og Aalborg (»Aalborg Hospital«s nordre Fløj), der ogsaa skriver sig fra det 15. Aarh. Det maa dog bemærkes, at Buerne i Viborg danner Halvcirkler (enkelte har kun en ganske svag Tilspidsning) medens de ovennævnte har Spidsbueform. Døre og Vinduer i Sct. Budolfi-Kloster har været anbragte i Blindingeres Midte og afsluttede af flade Bueslag. Ved Udhugning er deres Spor næsten overalt paaviselige. Mod Sct. Mathias-Gade findes oprindelig i Stueetagen ialt 9 saadanne Blindinger, af hvilke kun den vestligste er forsvunden, da det ovennævnte skarpe Hjørne blev bortskaaret. De falder i 2 Partier, nemlig 4 i søndre Gavl af Hovedflø-

jen og de øvrige i Sidefløjen. Udformningen af den øverste Etage har nøje sluttet sig til den nævnte i Stueetagen. Mod Sct. Mikkelsgade ses ogsaa i den sidstnævnte Etage 3 Blindinger, der hver har haft sit Vindue og været sluttet af et Par Rundbuer; den øverste Etage har her været ordnet noget tarveligere. Til stor Pryd for Hovedfløjen har de høje Kamgavle med Blindinger været, der oprindelig kronede denne mod Nord og Syd. Ursin meddeler, at den sidstnævnte Gavls først blev nedbrudt i Aaret 1800. Han omtaler ogsaa en Gavls mod Øst, men gør sig mulig skyldig i en Misforstaaelse, idet denne Kamgavl, hvorefter endnu ses meget betydelige Refter, hører til en middelalderlig Bygning paa Naboejendommen. Nu ligger dog begge Bygninger paa samme Matrikelnummer og hører til »Kompagnigaarden.« Den ses med sine 4 (oprindelig 6) spidsbuede Blindinger og Kamme tydelig under Tagfladen af Sct. Budolfi-Kloster. Den gamle Gesims, hvis væsentligste Led er et Rolskifte med afrundet Hjørne viser sig endnu paa Hovedfløjens Vest- og Østside; mod Syd er en yngre Gesims opført i Lighed med den ældre, den Gang den førnævnte Kamgavl nedbrødes.

En af Klosterbygningens Enkeltheder, der endnu er fortrinlig bevaret, er af en ganske ualmindelig Interesse og har, saavidt mig bekendt, intet Sidestykke her i Landet. I den søndre Ende af Hovedfløjen findes paa Indersiden af den østre Mur i Stueetagen et Par 2 Al. 16 Tom. høje, 1 Al. 2 Tom. brede og 17 Tom. dybe Nicher, foroven afsluttede af flade Buer. De adskilles kun ved en 1 Sten bred Pille. I den søndre af disse Nicher, der er anbragt tæt indenfor Gavlmuren, ser man en lille, foroven aftrappet Fordybning, og i Bunden af denne atter et 9 Tom. højt og 7 Tom. bredt Hul, der gaar igennem Muren. Indenfor dette Hul maa Portnersken have haft sin Plads for at føre Opsigt med Alle, der kom til Klostret, og det har maaske samtidig

gjort Tjeneste som »Talehul«, ved hvilket det kun var Nonnerne tilladt under fornødent Opsyn at samtale med Nogen fra Yderverdenen. I Sammenhæng hermed maa det stærkt betones, at kun den Blinding i Stueetagens Facade, som er nærmest øst for »Talehullet« er udhævet fremfor alle de øvrige ved en over samme spændt Rundbue. Denne Blinding var oprindelig den midterste af dem alle mod Sct. Mathias-Gade. Vi har her her Klosters Hovedindgang, og Ingen kunde altsaa indlades uden at passere forbi det lille Hul i Muren. I Blindingen længst mod Øst ses der at have været en anden Indgang fra Sct. Mathias-Gade. Tæt ved den sidstnævnte Indgang er en oprindelig Kælderdør og et Kældervindue omgivet af flere False. Det skal endnu nævnes, at Murtykkelsen i den øverste Etage af den søndre Fløj mærkelig nok kun udgør 18 Tom., og at der hidtil ikke er fremkommet Spor af oprindelige Skillerum eller Trapper i Bygningen. Det er dog vel derfor muligt, at saadanne endnu vil vise sig. Skillerummene kan ogsaa blot have været lerklinede Stolpevægge.

Som det meget hyppigt er Tilfældet, har man ogsaa her foretaget Forandringer med Bygningen, den Gang den ophørte at være Kloster og blev anvendt til andet Brug. Det er allerede nævnt, at en Del af den nordre Gavls er ombygget i Renaissancetiden, og fra samme Tid skriver sig hele Gaardsiden af Fløjen mod Sct. Mathias-Gade. Disse Partier er dog ogsaa af røde Munkesten med Indblanding af enkelte Granikvadere nær Jordlinien. Ogsaa her er den gamle Gesims efterlignet; men iøvrigt følger det af Forholdene, at man paa disse Steder finder andre og simplere Former i de arkitektoniske Led. Man har den Gang der, hvor Hovedindgangen til Klostret fandtes i den katolske Tid, gennembrudt en stor Portaabning for at danne en Indkørsel til Gaardspladsen. Spor heraf ses endnu i Facaden, og mod Gaarden viser den 4 Al. 4 Tom. brede,

senere atter tilmurede, Portaabning, der sluttes af en flad Bue, sig tydeligt. Andre Buer, der skriver sig fra den nævnte Ombygning, har nærmest Elipseform.

Ved Byens store Brand i 1726 brændte den gamle Klosterbygning. Tydelige Spor heraf ses endnu i den forkullede Murlægte (nu kun 1½-3 Tom. tyk), der i en Afstand af omtr. 1¼ Al under Gesimsens Overkant viser sig paa Indersiden af Muren mod Sct. Mikkelsgade. Et Tremelværk, der hjalp til at bære det oprindelige Tagværk maa have hvilet paa Murlægten; thi over denne findes et ½ Sten bredt Afspring i Muren for samme. Bygningens Mure har næsten overalt staaet sig godt under Branden, saa denne ikke kan siges at være nogen Hindring for en mulig Istandsættelse i Nutiden. Selvfølgelig er Alt, hvad der hører til Bjækelag og Tagværk, yngre end Branden, og tydelige Spor af en tredje, nyere Ombygning (vistnok 1799-1800) af det Indre viser sig netop i Bjækelaget mellem Stueetagen og øverste Etage, der bestaar af 2 forskellige Lag Bjælker liggende mellem hverandre, men det ene, yngre Lag lidt højere oppe end det andet. Bjælkerne har i sin Tid været tilsyne og malede med rød og blaa Farve«.

Uldalls beskrivelse, som blot bygger på korte ophold på stedet, kan jo ikke være fuldt dækkende i alle detaljer. Et enkelt punkt kan belyses: *murstensstørrelsen*, som han angiver til omtrent $10\frac{1}{4} \times 4\frac{1}{4} \times 3\frac{1}{4}$ tomme, svarende til $26,8 \times 12,4 \times 8,5$ cm. Her kan vi gennem Smidts notesbog på Nationalmuseet få et lidt mere nuanceret billede: Det ses, at han (side 51) har målt en række sten – i cm:

»Murstensstørrelsen (til Mikkelsgade)

27 – 27½ – 28 – 28¼

11½ – 12 – 12½ – 13

8 – 8½ – 9

Mathiasgade (øst)stue

26½ – 27 – 27½

11 – 11½ – 12 – 12½

8 – 8½ – 9

Forbandt 2 Løber, 1 Binder

dog ogsaa 1 Løber, 1 Binder

vistnok mere uregelmæssigt i de nyere Dele til Mathiasgade.

Fuger. Indvendig har Murene staaet med blaasort malede Rygfurer«.

Smidts opmålinger med tilhørende rekonstruktionsforsøg samt de optagne fotografier udgør samlet et væsentligt dokumentationsmateriale til forståelse af den senmiddelalderlige byggetradition, og Smidts egne ord gengivet i indledningen »uden tvivl det rigeste stykke Architektur fra Middelalderen, bortset fra vor Kirkebygningskunst« kan herigennem få en bekræftelse.

Som ovenfor omtalt foreligger der i dag fra undersøgelsen både forarbejder, rentegninger og rekonstruktioner – alt udført i mål 1:50. Nedenfor vil samtlige blade fra de to sidste grupper blive gengivet i mål 1:150. Af pladsmæssige årsager undlades gengivelse af målebladene, hvorpå er anført en lang række primære iagttagelser af for eksempel forbandt og stenstørrelser. Ved en dyberegående analyse af detaljer i bygningen kan originalbladene samt oplysninger i den førte notesbog dog være af betydning – især når de mange fotografier også inddrages.

Der er oprettet 3 planer af *kælder* (fig. 15), *stue* (fig. 16) og *øverste etage* (fig. 17). De viser alle situationen under opmålingen – men med et vist rekonstruktivt islæt! Det middelalderlige murværk er vist skraveret og i de to øverste etager er de oprindelige vinduer og døre i ydervæggene – hvor det var nødvendigt – angivet stiplede med deres formodede udstrækning. Husets op-

rindelige indretning har Smidt ikke gjort forsøg på at anskueliggøre.

De to facader mod Mikkelsgade og Mathiasgade er vist i opstalt efter pudsafbankning (fig. 18-19), den sidste tillige i rekonstruktion (fig. 20). Denne er naturligvis oprettet i overensstemmelse med grundplanerne. Den rekonstruerede Mathiasgadefacade kan videre tjene til bestemmelse af, hvad Smidt opfatter som oprindelige åbninger i kælderplanen, hvilket jo ikke fremgik

af opmålingen. Situationen mod Mikkelsgade er derimod mere uklar.

Der er oprettet to snit, et gennem hver af længerne (fig. 21-22). Igen er der benyttet krydsskravering for oprindeligt murværk, mens senere partier er vist skråskraveret eller for et enkelt stykkes vedkommende prikket. På snittet af Mathiasgadelængen er væggen mod nabobygningen mod øst, nr. 233 i 1682-grundtaksten, vist i opstalt. Øverst ses betydelige rester af 4 blændin-

VIBORG SENMIDDELALDERLIG BYGNING PÅ HJØRNET AF
SCT MATHISGADE OG ST SCT MIKKELSGADE — DET SAAKALDE BUDOLFI
KÆLDERPLAN

Fig. 15. Kælderplan. Mål 1:150.

*Fig. 17. Plan af øverste etage.
Mål 1:150.*

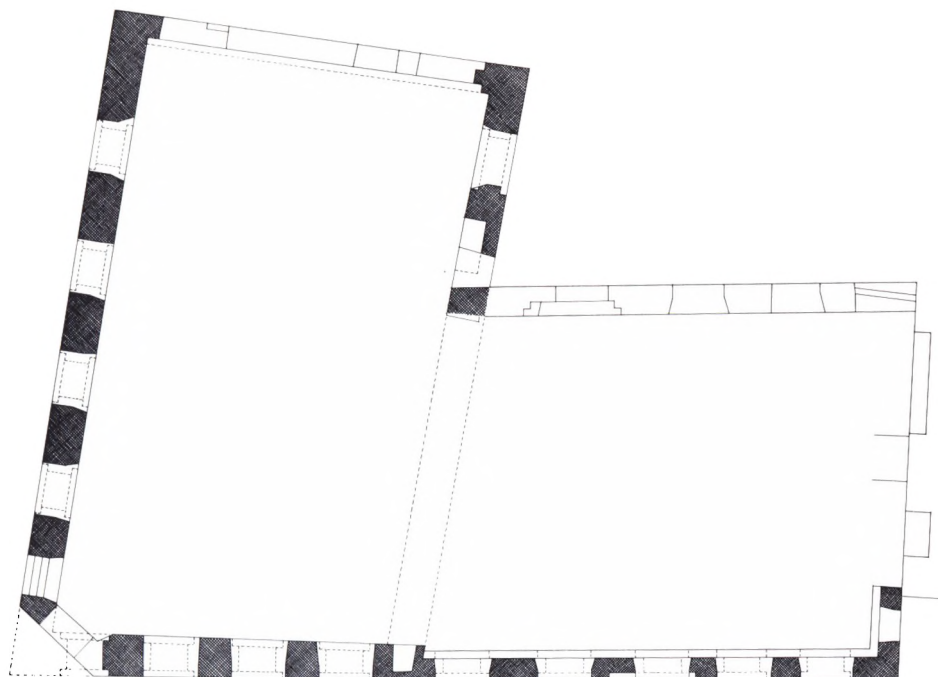

Fig. 16. Stueplan. Mål 1:150.

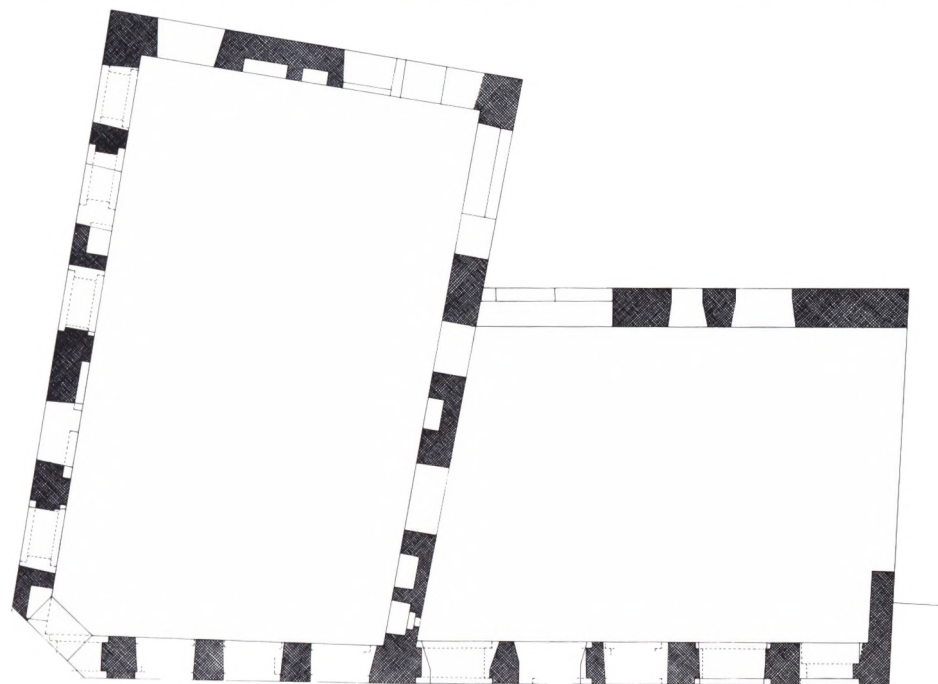
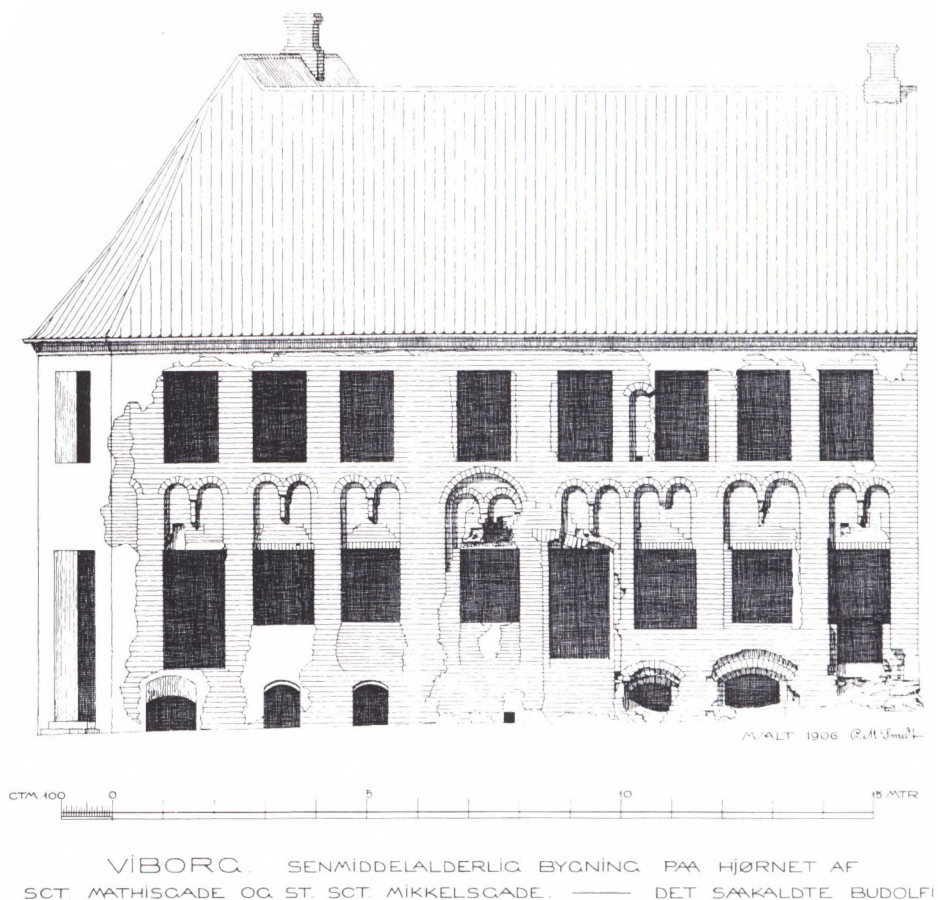

Fig. 19. Facaden mod Sct. Mathiasgade.
Mål 1:150.

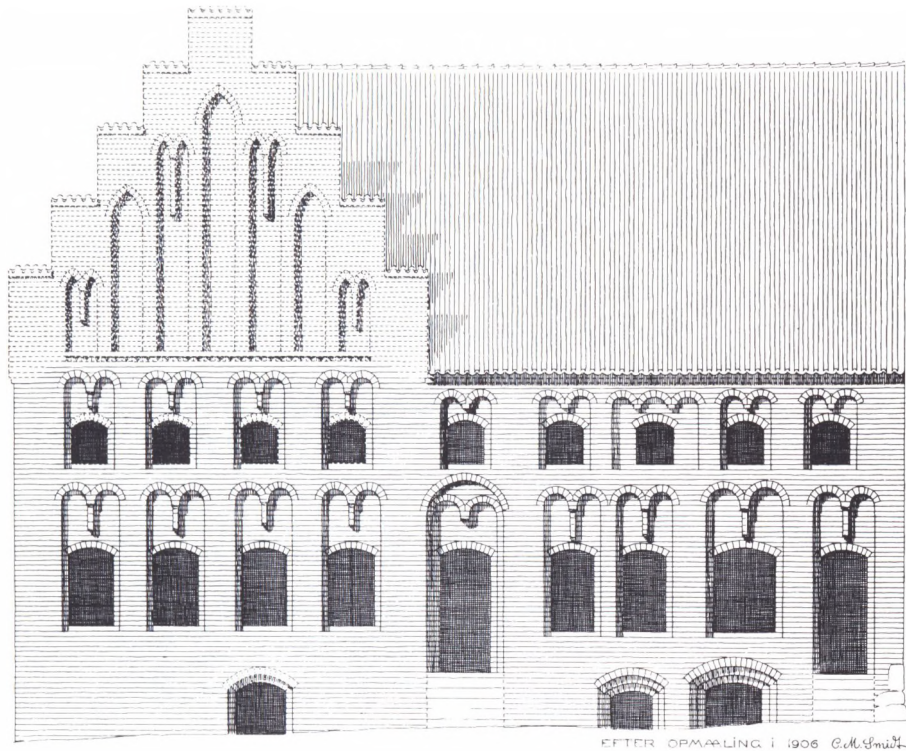

ger, som må have dekoreret den trappegavl, der afsluttede nabobygningen. Døråbninger, bjælkelag, en skorsten (bestemmelsen er angivet på det originale måleblad) slører forståelsen af opstalten, og Smidt har da også udført en rekonstruktionstegning af gavlen, som den oprindelig har taget sig ud (fig. 23) i den korte tid fra husets opførelse indtil »Budolfi« blev en skjulende

og dominerende nabo (fig. 24 a-b). Nabohuset står stadig – i stærkt reduceret og ombygget stand (fig. 24 c-d).

Som et uvurdeligt supplement til opmålingerne foreligger der fotografier af dels Smidt selv dels nogle optagelser af først og fremmest den fremragende lokale fotograf Chresten Jørgensen. Smidt fotograferede med et kamera beregnet til negativer i mål 13 × 18 cm, mens

Fig. 20. Rekonstruktion af
facaden mod Mathiasgade. Mål 1:150.

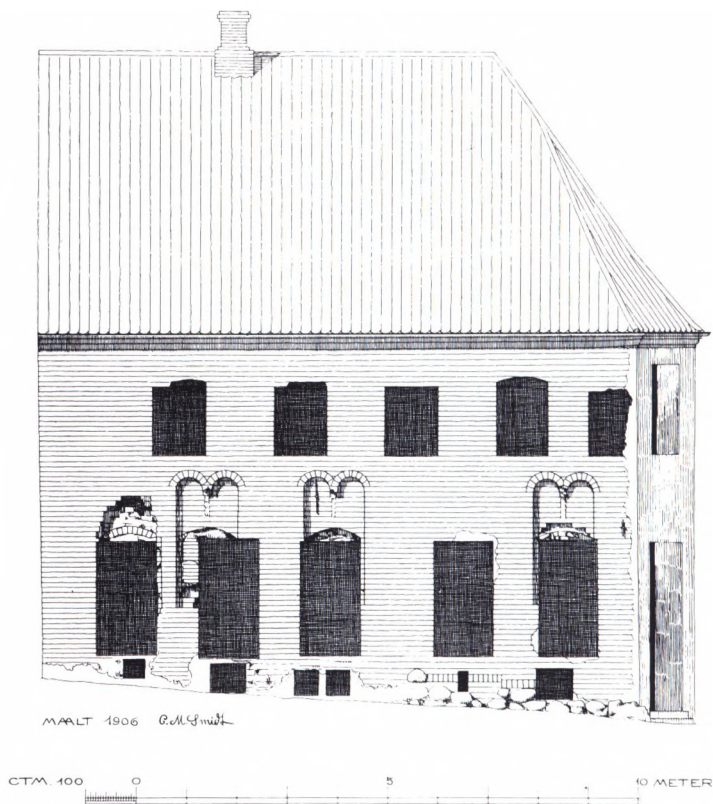
Jørgensens plader måler 18×24 cm, en enkelt endda 30×40 cm (fig. 25). Smidts egne optagelser er foretaget som en løbende dokumentation, hvorfor samlingen stort set udgør detaljer af murværket, mens Jørgensens er foretaget for at vise hele bygningens tilstand.

Af pladsmæssige årsager kan alle Smidts 19 optagelser ikke bringes her, men det kan være praktisk at vise, hvilke partier af bygningen, der er gengivet. Dette er angivet med vinkler for optagelserne indtegnet på Smidts stueplan (fig. 26). Smalle vinkler svarer til billeder taget på højkant, brede vinkler til vandrette bille-

der. De to sidste cifre af negativernes numre er anført til identifikation. Det ses, at blot to optagelser findes fra bygningens indre, nr. -60 af de to nicher i gavllængens østvæg (fig. 27), samt nr. -61 af gavlen ind mod nabohuset østfor (fig. 28). Hovedparten af optagelserne viser facaden mod Mathiasgade (fig. 29-34), som jo også indeholdt de interessanteste dekorative detaljer. Fire plader er benyttet til Mikkelsgade-partiet (fig. 35-36), mens bygningens bagside bliver tildelt to optagelser (fig. 37).

Smidt nåede aldrig, foruden kort i Architekten 1906,

Fig. 18. Facaden mod St. Sct. Mikkelsgade. Mål 1:150.

selv at nedfælde sine tanker om den særprægede bygning, for eksempel om usikkerheden i de udarbejdede rekonstruktionstegninger eller om spørgsmålet: var gavlbygning og sidefløj samtidige? Det helt centrale spørgsmål om bygningens oprindelige indretning synes ikke at have optaget ham i nævneværdig grad, og kunne næppe forventes på den tid. Heller ikke i den ovenfor omtalte behandling af bygningen ved Francis Becketts i 1926 behandles dette emne (28).

Ved sammenligning af Smidts opmåling og den tilhørende rekonstruktion af facaden mod Mathiasgade fæstnes opmærksomheden især ved den konsekvente brug af dobbeltbuen. Den ses over alle vinduer og døre i de to hovedetager, blot et enkelt sted er systemet udvidet til en tresløjet bue. Rekonstruktionen bygger klart og entydigt på fundne spor, men en række detaljer kan ikke umiddelbart kontrolleres udelukkende gennem opmålingen. Her synes øverste etages vinduer

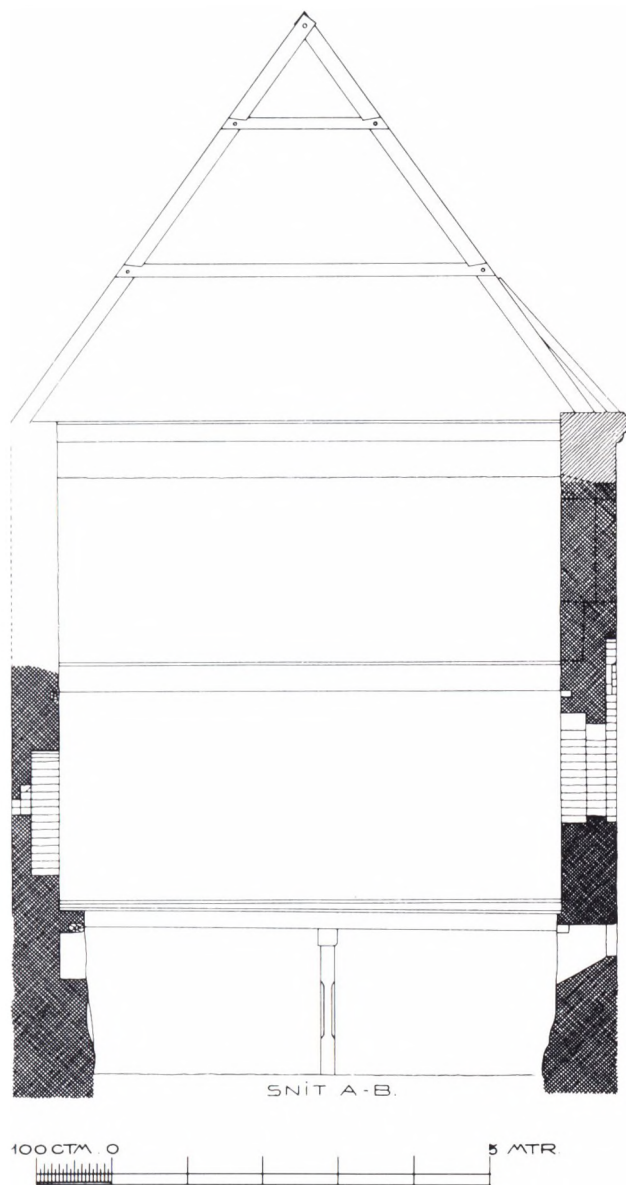

Fig. 21. Snit gennem gavlløngen set mod syd. Mål 1:100.

at udgøre det mest usikre. Blot ganske få spor af dobbeltbuerne er her bevaret, og også først sent i undersøgelsen blev deres eksistens registreret. De store nye vinduer er stort set placeret lige ovenover stueetagens åbninger, mest konsekvent i gavlbygningen, lidt mere uregelmæssigt i sidefløjen. Det er også her, blændingen med den tredelte afslutning befinder sig, åbenbart rekonstrueret med udgangspunkt i etagens eneste helt bevarede buedel (se fig. 33). At Smidt her anbringer et vindue midt i blændingen er rimeligt, men en anden løsning kunne også tænkes: et blankt felt med for eksempel en malet indskrift. Blændingen er anbragt centralt på sidefløjens overetage og har åbenbart spillet en særlig rolle i facadeopbygningen.

I det hele taget forekommer facadens hele opbygning interessant med sine mange små forskelligheder, som udelukkende optræder i sidefløjen. Gavlen derimod synes at være opbygget fint symmetrisk med sine 4 ensartede vinduesfag. Denne kunne tænkes opført først, og de tankevækkende forskelligheder i sidefløjen kan skyldes de løsninger, en senere arkitekt har måttet indarbejde for at få en acceptabel løsning på vinduers og døres placering. Helt til venstre i sidefløjen ses en dør, hvor den overliggende dobbeltbue er anbragt – en halv sten forsænket – under en større enkeltbue (se fig. 32). I rekonstruktionen kommer denne dør til at ligge centralt i Mathiasgade-facaden med fire vinduesfag til hver side. Her må vi stå overfor hovedindgangen. Åbningen helt til højre tolker Smidt som en dør, åbenbart fordi han har registreret vangernes forløb under vinduernes sålbænk. Denne ekstra dør i facaden hænger sikkert sammen med den bode-funktion, som vi med udgangspunkt i 1682- og 1772-grundtaksterne har henlagt til østdelen af sidefløjen. Et forsøg på at rekonstruere stueetagens ruminddeling kan på denne baggrund gøres med H. H. Engqvists streg fra 1982 (fig. 38).

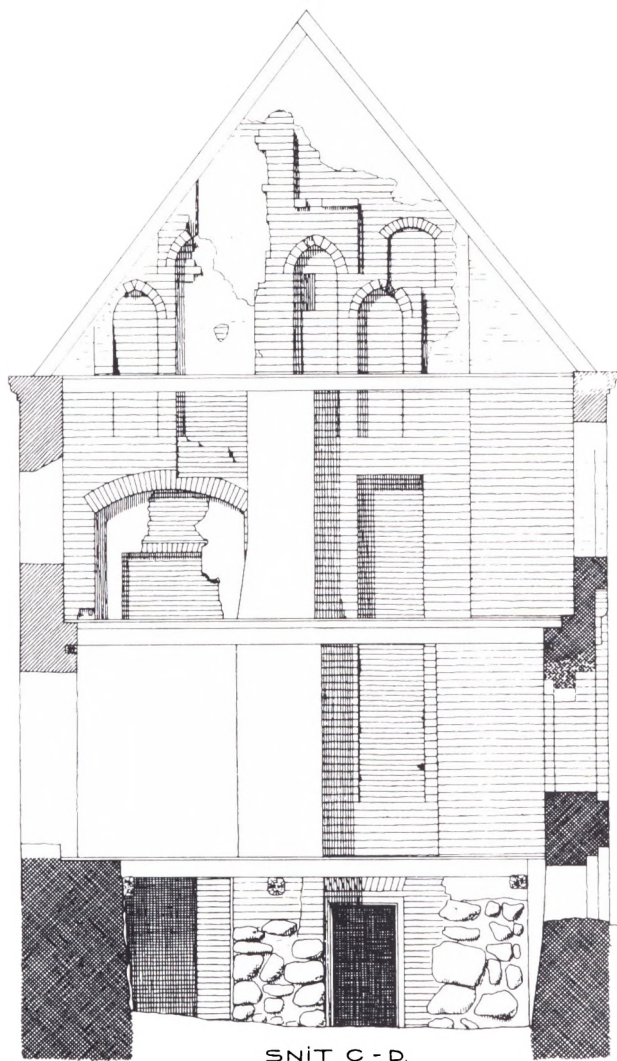
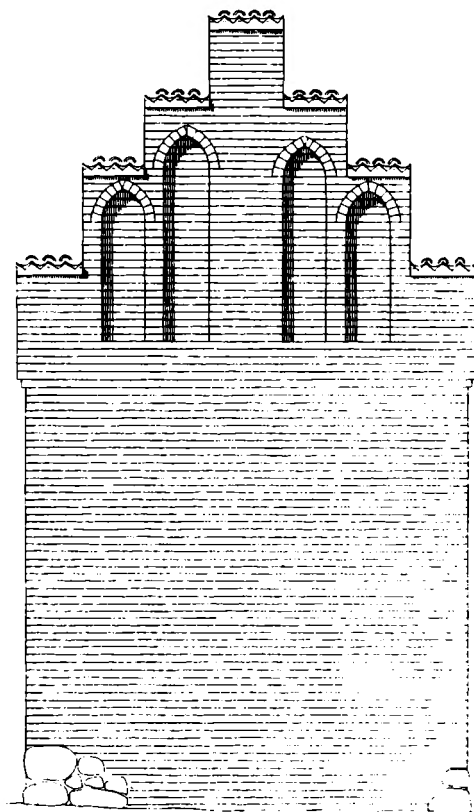

Fig. 22. Snit gennem sidelængen set mod øst. Mål 1:100.

Fig. 23. Rekonstruktion af vestgavlen på »Budolfi«s nabohus i øst. Huset optræder i de samme skøder fra 1618 og 1621, som er omtalt i afsnit 3, og

MAALT 1906 G.M. Pmidt

herigennem har vi fået kendskab til husets ejere i begyndelsen af 1600-årene. I 1618 tilhørte det Hans Lykke til Krabbesholm (1581-1648), 1621 Tyge Brahe til Mattrup med flere (1593-1640). Han var 1619-32 forlenet med Skivehus, og havde således ofte anledning til at komme til landstingsbyen Viborg. Ifølge grundtaksten af 1682 ejedes huset af arvingerne til Malle Sehested (1596-1661). Hans nære tilknytning til Viborg ses blandt andet af, at han lod indrette sig et særligt gravkapel i Domkirken. Hans kiste og epitafium er stadig bevaret.

Huset har altså i en længere årrække været ejet af adelige – i modsætning til nabohuset »Budolfi«, som 1618-1632 var på borgerlige hænder. Mål 1:100.

Fig. 24a. Gavlen af »Budolfi«s nabohus fotograferet af Chr. Jørgensen. Glaspladen med mål 18 × 24 cm opbevares på Viborg lokalhistoriske Arkiv. De frilagte murrester kort nord for »Budolfi« – til venstre for billedfeltet – synes ikke at være blevet fotografisk registreret.

Fig. 24b. Gavlen af »Budolfi«s nabohus fotograferet inden nybyggeriet igen skjulte resterne af den middelalderlige trappegavl. Optagelsen skyldes kæmner Niels Poulsen, som var en habil amatør fotograf. Han sad i det byråd, der blev fotograferet 1913 (se fig. 12). Glaspladen til optagelsen opbevares på Viborg lokalhistoriske Arkiv.

Om trappeanordninger og skorstene til opvarmnings- og køkkenfunktioner er vi uvidende. Øverste etages rumindretning er derfor også meget mere problematisk. Hovedfacaden er igen her mod Mathiasgade, hvor de blændingsforsynede vinduer synes at være eneherskende. Trods en vis forskelligartethed i for ek-

sempel vinduesafstande er en fagmæssig korrespondance søgt opnået med underetagen, hvilket ikke på nogen måde er tilfældet i facaden mod Mikkelsgade, hvor overetagens vinduer sidder påfaldende skævt placeret. Her kan den for os ukendte rumfunktion bagved have været udslagsgivende i fordelingen.

Fig. 24c. Gårdsiden af »Budolfi«-komplekset i nedbrydningsperioden. Jf. med fig. 37, hvor trappen i hjørnet genfindes. Den høje bygning til venstre er Mathiasgade 45a, som stadig eksisterer nogenlunde som på fotografiet. I bygningens murværk indgår dele af et middelalderligt stenhus. Gårdfacaden stammer dog fra en udvidelse fra 1843. Efter Th. Ditzel 1906.

Mærkeligt nok har blot gavllængen og den østlige del af sidelængen været forsynet med kælder. Forskelle i murtykkelse giver dog indtryk af, at forklaringen herpå kan være, at fundamenter af ældre nedrevne bygninger har indgået i nybyggeriet. Om adgangen til de to adskilte kælderrum giver Smidt ingen oplysning. Den kan være foregået ad indre nu ukendte trapper, men en løsning med direkte adgang fra gade eller gård har sikkert også været tilfældet. I den rekonstruerede facade mod Mathiasgade (fig. 20) har Smidt angivet een åbning til kælderen under gavllængen og to – af forskellig størrelse – til den lille kælder under østdelen af sidelængen. Den ene åbning – og vel nærmest den største mod øst – kunne her tænkes, som Uldall skriver, at være det øverste af en dør. I snittet (fig. 22) har

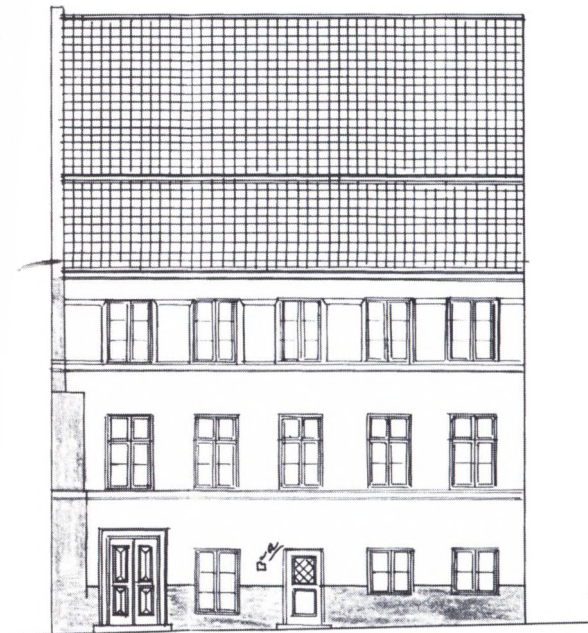

Fig. 24d. Sct. Mathiasgade nr. 45a opført 1843. De mørkt markerede partier består dog af middelalderligt murværk. Se fig. 3. Undersøgelsen blev foretaget efter ønske i brev af 2/1 1907 fra Nationalmuseet, og allerede 4/2 kan arkitekt Søren Nielsen svare:

»Straks efter Modtagelsen af Her Møllerups Brev af 2. ds. gik jeg til Her Meyer, der gav Tilladelsen, og efter at have arbejdet i Gaar og i Dag er vi naaet saa vidt, at jeg tror at kunne konstatere ganske bestemt i hvor stor Udstrækning, der findes Munkestensmurværk i Facaden i Budolfis Naboejendom. – Vedlagte Skitse viser hvordan Forholdene ere. Paa Pilen a har jeg undersøgt indtil Midten af Murtykkelsen, og det er almindelige flammede Mursten i hele Murtykkelsen. – Gesimsen og Baandene i Facaden, der jo nu er pudset, er kun almindelige Mursten. – I det Munkestensmurværk, der findes, er ikke Andydning til Buer eller lign. – Afhugningen standses i Aften, da jeg mener at have tilstrækkelig Oplysning. Der er jo ingen Grund til at gjøre det mere bekosteligt end nødvendigt. En særlig Opmaaling fra Nationalmuseet af denne Facademur tror jeg ikke Her Møllerup ønsker. – Hvis der ellers maatte være Oplysninger, hvormed jeg kan tjene, gør jeg det med glæde. Ærbødigst Søren Nielsen«. Brev og opmåling på Nationalmuseet.

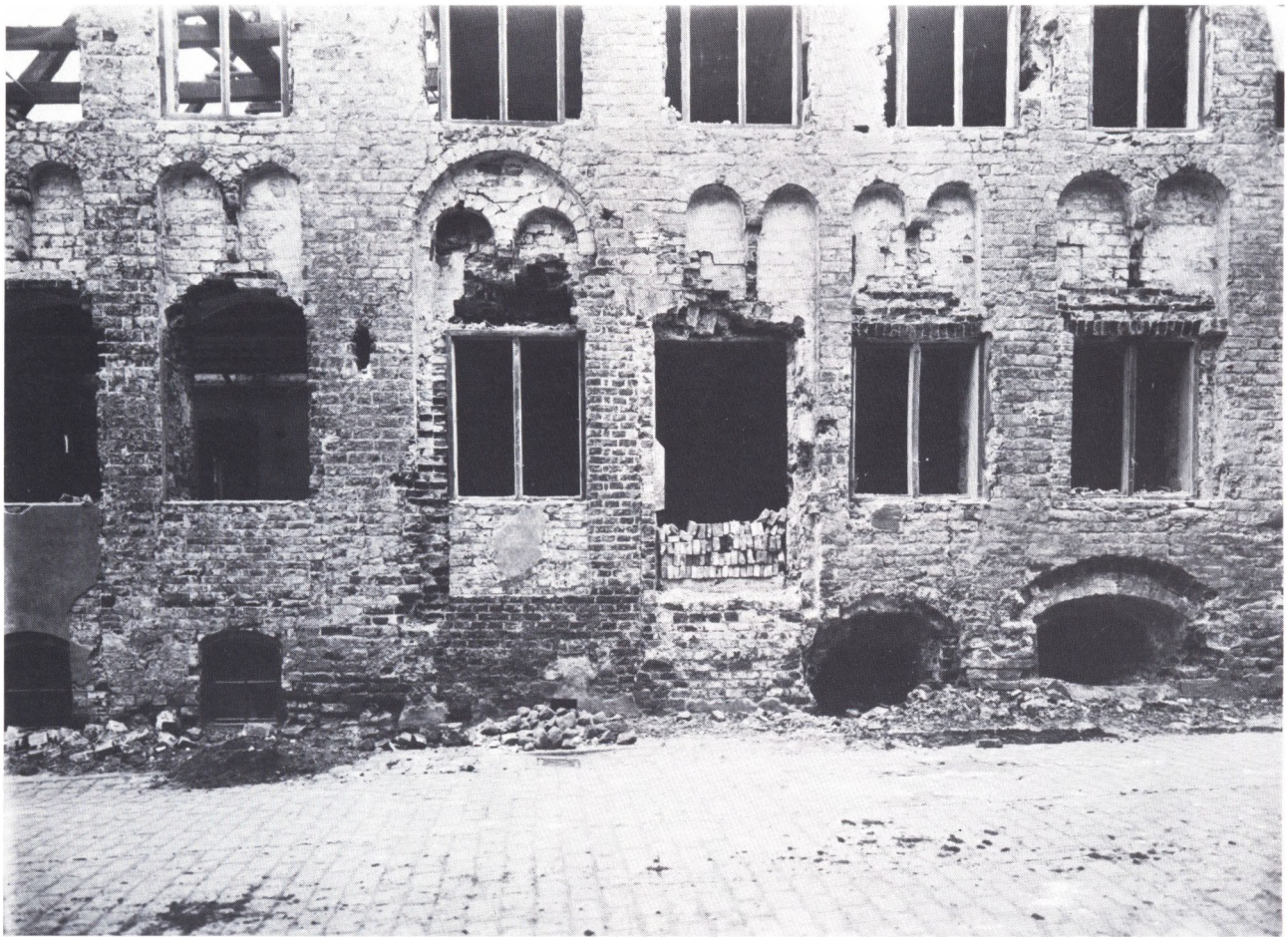

Fig. 25. Det velrenomerede fotografirma Chr. E. Jørgensen i Viborg (1874-1919) har også været aktiv i »Budolfi«-sagen. Facade-fotografiet her er optaget med det store rejsekamera beregnet til 30×40 cm glasplader, mens fig. 9, 13 og 24a er optaget på 18×24 cm plader. Pladerne opbevares på Viborg lokalhistoriske Arkiv.

Smidt dog ikke angivet en sådan løsning. Kælderen befinder sig netop i den del af bygningen, hvor stueetagen ovenover er tolket som en *bod*, et navn som i ældre tid ofte knytter sig til funktionen udlejning og *handel*

(29). Kælderen har da sikkert funktionsmæssigt hørt sammen med stuerummet. Om også den tilsvarende del af øverste etage har været inkluderet i boden, er derimod mere usikkert.

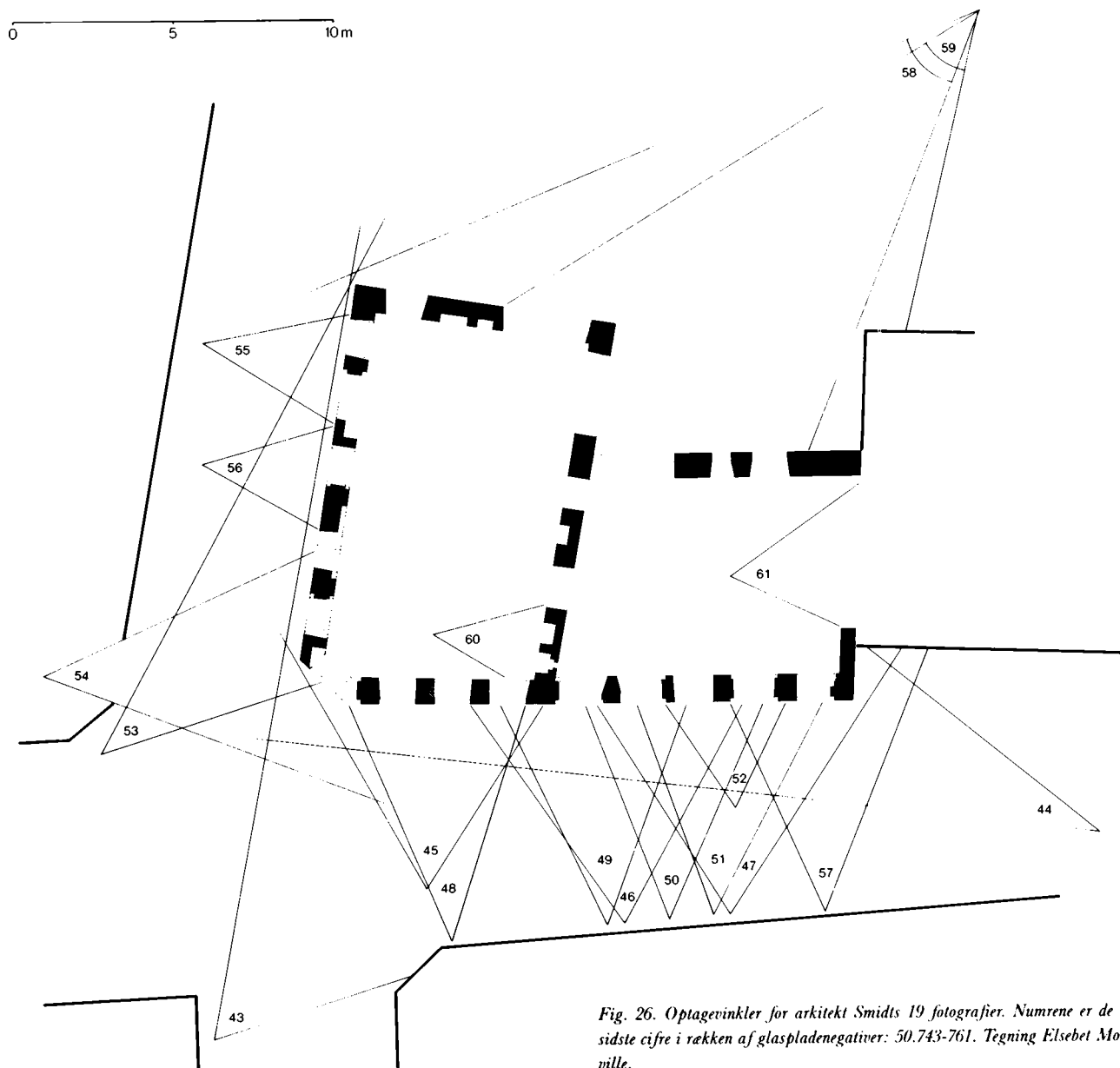

Fig. 26. Optagevinkler for arkitekt Smidts 19 fotografier. Numrene er de to sidste cifre i rækken af glaspladenegativer: 50.743-761. Tegning Elsebet Morville.

Den vestlige del af sidelængen, den uden kælder, har i stueetagen været forsynet med anlæggets mest markante dør. Det må være hovedindgangen. Via den bagved liggende *forstue* har man sikkert haft adgang til gavllængen, som i stueetagen muligvis har været delt i to med en let mur (fig. 38).

I de bevarede oprindelige vægflader her kunne

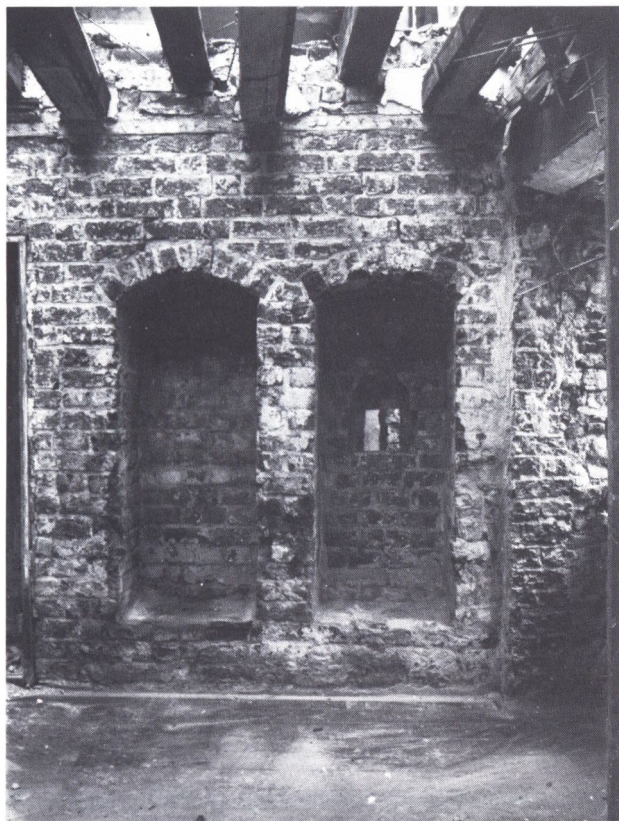

Fig. 27. De to nicher i gavllængens østvæg set mod øst. Den søndre er forsynet med en åbning til naborummet, hvilket Uldall tolkede som »talehul« for nonnerne. Læg mærke til de to lag bjælker, som ifølge arkitekt Uldall var malede røde og blå. Neg. nr. 50.760.

Fig. 28. Gavlen tilhørende nabohuset fotograferet fra »Budolfi«s øverste etage. Se også fig. 22-24. Neg.nr. 50.761.

Fig. 29. Facaden mod Mathiasgade fotograferet efter at alle blændinger i stueetagen er frilagt. De mørke skygger i de to øvre hjørner skyldes, at Smidt for at undgå faldende linier på optagelsen har forskudt fronten på kameraet, så linsen ikke har kunnet »nå helt ud«. Neg.nr. 50.743.

Fig. 30. Skråoptagelse set mod vest. Den viser dybden af blændingerne. Neg.nr. 50.744.

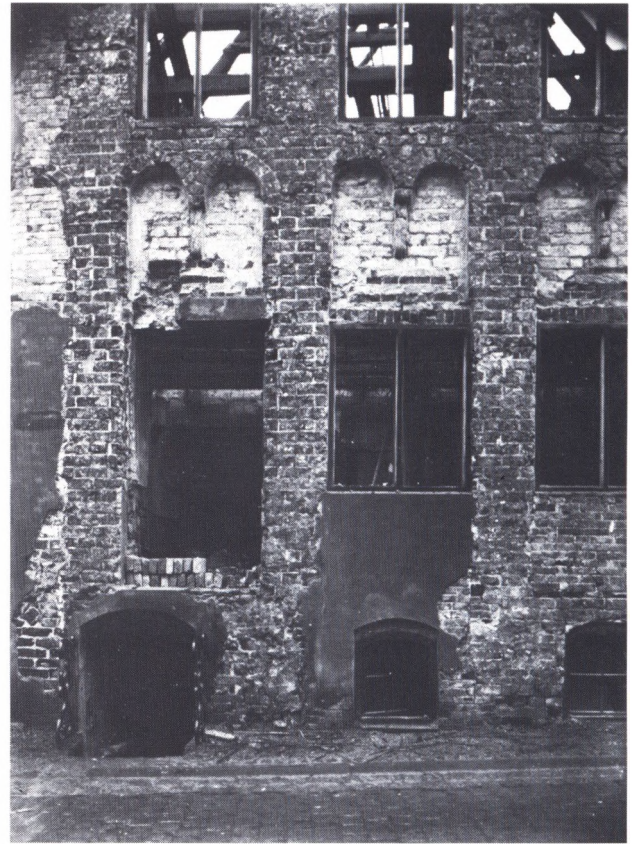

Fig. 31. Den vestlige del af Mathiasgade facaden. Helt til venstre ses lidt af murværket i det afskårne hjørne. Neg.nr. 50.748.

Smidt registrere et større antal nicher med vidt forskellige mål. Det var i en sådan, sikkert den ved sydvest-hjørnet med en dybde på ca. 40 cm, at man 1799 fandt et skelet (se afsnit 1). Nicherne har sikkert tjent til opbevaring af husgeråd, og deres tilstedeværelse tyder

på, at etagen har tjent til beboelse. Og hermed er vi endelig fremme ved det helt centrale spørgsmål ved enhver bygningsundersøgelse: hvem er bygherren?

I afsnit 3 er nævnt, at de første kendte ejere var ægteparret Henrik Gyldenstjerne (1540-1592) og Jytte

Fig. 32. Partiet omkring hovedindgangen med dobbeltbuerne under en større enkeltbue. Det udmurede parti under buen består af mindre sten. Her var den port placeret, som ses på Gulleus tegninger fig. 1, 3 og 4. Neg.nr. 50.749.

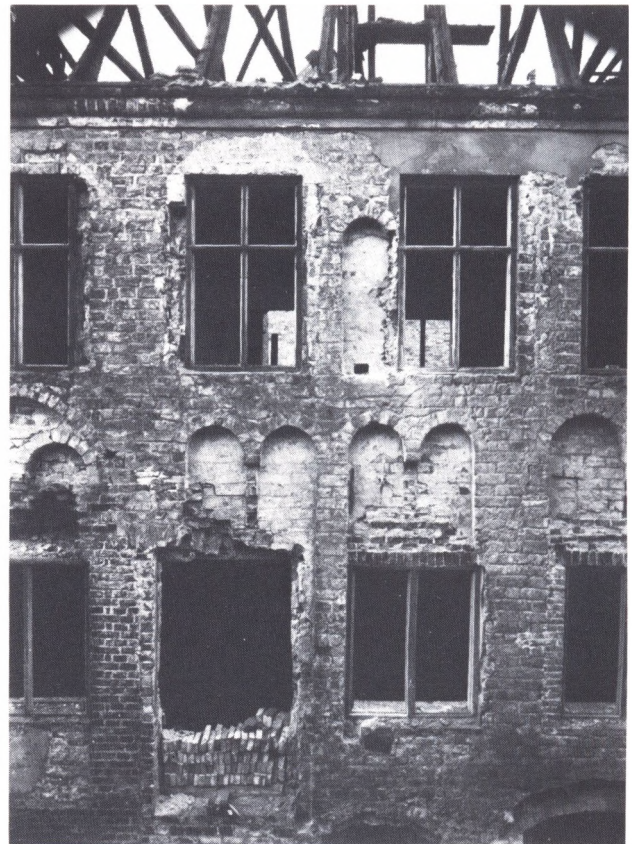

Fig. 33. Partiet øst for hovedindgangen. Smidt har nu udvidet sin undersøgelse til overetagen. Det ses, at den eneste helt bevarede bue – over den vestre del af den tre-delte blanding – nu er frilagt. Bemærk, at bunden har været pudset. Neg.nr. 50.750.

Rud (død 1596), idet skiftet efter dem af 1598 omtaler gården i Viborg. Dennes datering (se næste afsnit) må ligge inden for et par årtier omkring reformationen, og hverken Henrik eller Jytte synes derfor at kunne komme på tale som bygherre. Mulighederne er derefter i

teorien utallige. Ægteparret kan have købt eller arvet gården. Den sidste mulighed vil være den eneste lønnende at efterprøve. Og her synes allerede Henrik Gyldenstjernes fader *Knud Gyldenstjerne* (død 1560) – søn af rigsråd Henrik Gyldenstjerne (død 1517) – at være et

Fig. 34. Den østlige del af Mathiasgadefacaden. Det må være en af Smidts første optagelser. Udmuringen i den næstøstligste blænding er endnu ikke fjernet. Neg.nr. 50.757.

Fig. 35. Mikkelsgadefacaden med de mere uregelmæssigt placerede vinduer. Neg.nr. 50.753.

godt bud (30). Hans fødselsår kender vi ikke, men i Christian II's tid begynder hans navn at optræde i stadig flere sammenhænge. 1520 udnævnes han til domprovst i Viborg, en stilling som udmærket kan administreres samtidig med hans verdslige hverv for kon-

gen. Om hans ophold og gøremål i den midtjyske katedralby er vi ikke velinformeret, og de 9 år i provsteembedet har ikke efterladt os oplysning om ham som bygherre. Om beliggenheden af embedsboligen, *provstegården*, er vi ikke orienteret. Dens tilstedeværelse var også

Fig. 36. Den nordligste del af Mikkelsgadefacaden, hvor rester af døren ses til venstre. Neg.nr. 50.755.

Fig. 37. Gårdsiden set mod syd-vest. Sammenlign med fig. 25a. Neg.nr. 50.758.

ofte rent symbolsk, idet provsten sjældent residerede i byen. Blot ved vi, at man 1585 bortmageskiftede gården til Peder Gyldenstjerne (31).

Domprovst Henrik Gyldenstjerne kan udmærket tænkes som bygherre til en privat gård i Viborg. Her

kan han have resideret standsmæssigt i de sikkert ikke lange perioder, hvor hans tilstedeværelse i byen var nødvendig – om denne så var betinget af hans stilling som provst eller som kongens mand. Boderne i komplekset kan gennem udlejning have tjent som lagerrum

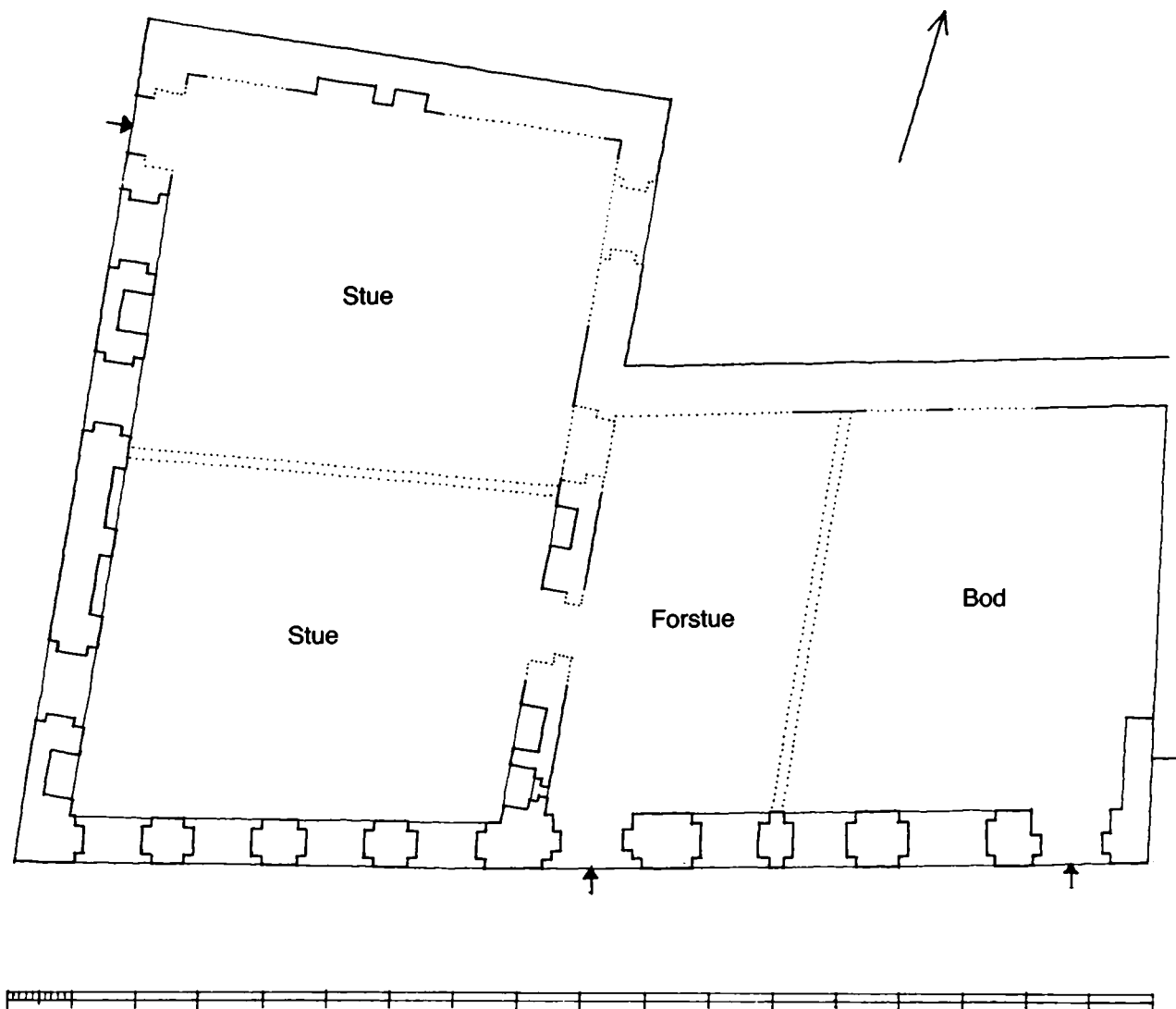

Fig. 38. Stueetagens ruminddeling, som den kan have set ud ved husets færdiggørelse. Bodan med egen indgang mod øst i sidelængen har nok været beregnet til udlejning. Forstuen kan muligvis have haft en tværdeling, så den bageste del udgjorde et lille rum for sig, for eksempel beregnet til køkken. Stuen kan dog også have indeholdt trapper til overetagen. Den nordligste del af gavlhuset med egen indgang fra Mikkelsgade kan også have haft funktion af bod. I så fald må den egentlige beboelse have været indrettet i overetagen. Rekonstruktionsforsøg ved H. H. Engqvist 1982.

og butikker. Men tiden i Viborg blev kort. I 1529 udnævntes han til biskop i Odense, og her var hans tilstedeværelse en del mere påkrævet end i Viborg.

I reformationsrøret mistede han sit bispeembede, og kort efter giftede han sig med Jytte Podebusk (død 1573). Herved fik han del i en række nørrejske herregårde, heriblandt den i afsnit 3 omtalte Ågård beliggende kort nord for Limfjorden i Vester Han Herred. Han døde som en meget rig mand 1560 på Vestervig Kloster, som han havde i len. Hvis »Budolfi« er opført af ham, kan byggeriet udmærket tænkes udført i den snes år, han fungerede som verdslig jysk stormand. Han ligger begravet i Århus domkirke, hvor den imponerende gravsten stadig er bevaret (fig. 39) (32).

Som det ses, er der ovenfor givet bud på, at »Budolfi« kan være opført 1520-29 eller i perioden ca. 1540-1560, begge muligheder opstillet under den forudsætning, at bygherren er Henrik Gyldenstjerne. Kan vi gennem sammenligning med bedre daterede anlæg komme dette spørgsmål nærmere?

5. Gyldenstjernernes gård og dens slægtninge

En egentlig stil- og arkitekturhistorisk analyse af Gyldenstjernernes gård i Viborg – sådan bør den vel bedst kaldes efter vores viden i dag – er aldrig blevet udarbejdet, men med udgangspunkt i Smidts rekonstruktionstegning fra 1906 er den dog ofte nævnt i forbindelse med en lille gruppe nørrejske stenhuse med dobbeltbuede vinduesblændinger. Da dateringen af Viborg-huset altid er blevet vurderet i forhold til disse noget mere eller mindre fjerne slægtninge, kan en kort præsentation her være på sin plads. Det drejer sig om den såkaldte *Kong Hans' gård* i Ålborg og en fløj af *Helligåndsklosteret* i samme by samt om herregården *Villestrup* nord for Mariager fjord. Endelig er nævnt

Fig. 39. Gravsten over Knud Gyldenstjerne (død 1560) og hans hustru Jytte Podebusk (død 1573) i Århus Domkirke. Foto: J. V. 1987.

Helligåndsklosteret i Randers, hvor sammenligningen dog synes at være mindre relevant. Parallelliseringen går nemlig primært på benyttelsen af de karakteristiske *runde* dobbeltbuer, og i Randers er buerne *spidse* og de findes blot over bygningens døre (fig. 40) (33).

»Kong Hans's gård« bærer dette navn med urette, idet den sikkert er opført nogle år efter hans død i 1513. Bygningen blev nedrevet 1873 for at give plads til »Disconto- og Laanebanken«s bygning, men opmålinger (34), malerier (fig. 41) og fotografier (fig. 42) har bevaret en rimelig dokumentation af den fine bygning. Den bestod af en tre etages gavlbbygning med en

Fig. 40. Helligåndshuset i Randers før restaureringen 1894-97. Bygningens forfald er tydeligt, men murværket viser klare tegn på tidligere tiders herlighed. De østest tilmurede buer over vinduer og døre i stueetagen er klart spidsbuede. Foto fra 1894 på Randers lokalhistoriske Arkiv.

kort sidelænge, hvor hovedindgangen oprindelig har været placeret (fig. 41). Foran denne stod to bislagsten med minuskelindskrifterne »O rex glorie Christi veni cum pace 1521« og »Ano XV^{XXI} Jhesus, Maria, Anna« (35). Dateringen 1521 slutter sig vel til bygningen, som da må være opført af den bekendte borgme-

ster og tolder Hans Bartholomæussen (død 1522) (36). Vore eftersøgte dobbeltbuer er benyttet over vinduerne i gavlens stue og 2. etage.

Den rimeligvis sikre datering af *toldergården* er ofte udnyttet i forbindelse med omtalen af den anden aktuelle bygning i Ålborg med dobbeltbuen: Helligånds-

Fig. 41. Toldergården i Ålborg. Udsnit af gouache fra 1839 af Rasmus Henrik Kruse. Hovedindgangen er placeret i sidelængen bag de to bislagsten. Aalborg historiske Museum nr. 5296.

Fig. 42. Toldergården i Ålborg. Udsnit af foto fra før 1873 – muligvis fra 1868 – af den produktive Ålborgfotograf H. Tønnies. Indgangen er nu flyttet til midt på gavlhuset. Pladen bortkommet, men ældre affotografering findes på Aalborg lokalhistoriske Arkiv.

klosteret. Det omfattende og velbevarede kompleks, er tilkommet i flere omgange, sidst synes nordfløjen at være blevet forhøjet. Vilh. Lorenzen, som mest indgående har behandlet klosterets bygningshistorie, påpeger 1931 (37) at forhøjelsen må være sket i *det sidste slægtsled før reformationen*. Der er nu anvendt røde sten,

vekslende med gule i buestikkene, i modsætning til de ældre bygningspartiers konsekvente anvendelse af gule sten. I forhøjelsen mod syd, altså ind mod klostergården, er de fladbuede vinduer anbragt i de velkendte dobbeltbuede spejl (fig. 43), som også ses på den tilhørende gavl (fig. 44).

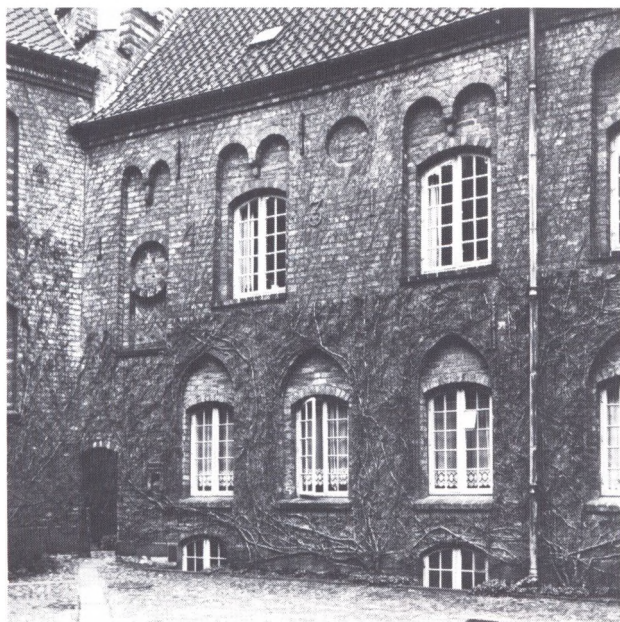

Fig. 43. Helligåndshuset i Ålborg. Del af nordfløjens sydfacade med murankre 1431 – det år klosteret grundlagdes. Forhøjelsen af længen, udsmykket med de karakteristiske runde dobbeltbuer over vinduerne, må dog være ca. 100 år senere. Murankrene er nu fjernet. Foto: J.V. 1974.

Herregården Villestrup hører klart med til vor lille bygningsgruppe, men synes sjældnere at være inddraget i diskussionen, muligvis fordi den blev opført *tiden efter reformationen* (38). Gården, beliggende i Astrup sogn 15 km nordøst for Hobro, er påbegyndt 1538 af Axel Juul og Kirstine Lunge, og store dele af det firefløjede anlæg må have stået færdige ved deres bryllup, som ifølge en endnu siddende indskriftsten over porten fandt sted i 1542. Ældst synes sydfløjen at være, og det er her vi finder de karakteristiske runde dobbeltbuer over vinduerne. Væggene er i dag kalkede og blændingerne udmurede (fig. 45a), men enkelte ek-

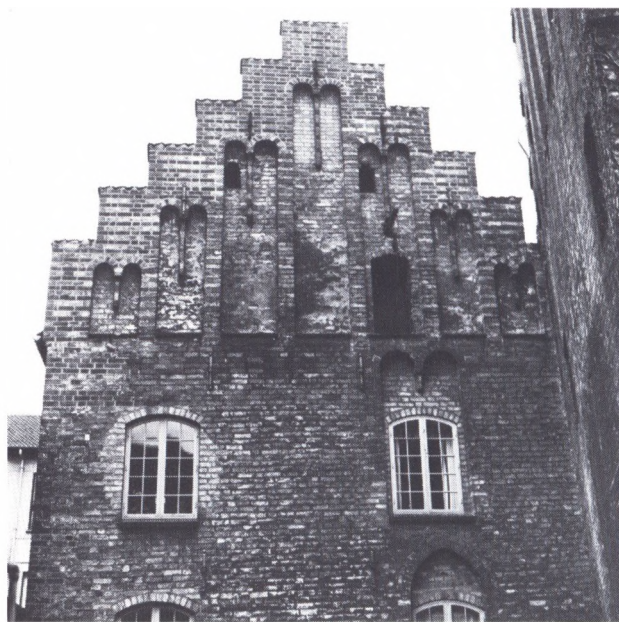

Fig. 44. Helligåndsklosteret i Ålborg. Gavl på nordfløj med dobbeltbuede blændinger. Der er anvendt skiftevis røde og gule sten. Foto: J.V. 1974.

sempler på udsmykningen i uændret form kan ses fra en tidlig tilbygnings loft, og her afsløres det, at der som i Ålborg er anvendt skiftevis røde og gule sten (fig. 45b).

Vi skal her ikke forfølge de dobbeltbuede blændinger yderligere, men igen vende blikket mod Viborg. Kan vi med den opnåede viden give et bud på en nærmere tidsfæstelse af Gyldenstjerne-huset? – Svaret må vel nærmest blive undvigende. Rundbue-motivet synes at være benyttet af en eller flere norrøjske bygmestre fra ca. 1520 (Toldergården) og en snes år frem (Villestrup) med det Ålborg Helligåndshus som et muligt mellemstadium. Viborg-huset knytter sig med sine de-

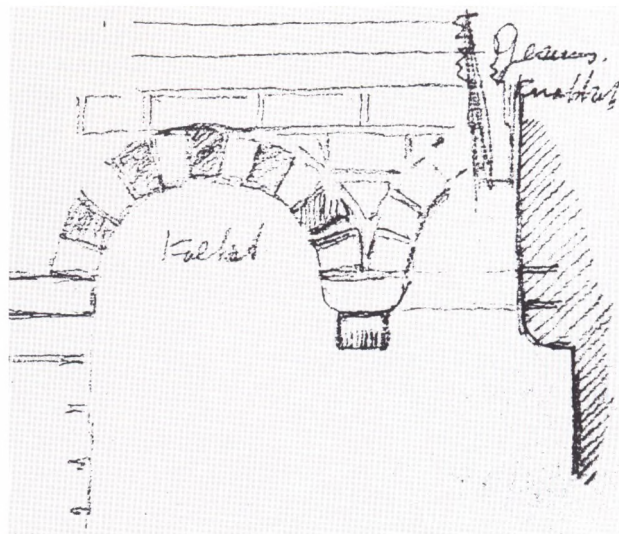

Fig. 45 b. Villestrup. Sydfløjen fra ca. 1540 er udsmykket med dobbeltbuede blændinger over vinduerne. De er nu næsten overalt tilmurede og overkalkede, et enkelt sted kan det dog iagttages, at der som ved Helligåndsklosteret i Ålborg er anvendt skiftevis røde og gule sten. Bunden har været kalket. Tegning af Vilh. Lorenzen i skitsebog på Nationalmuseet.

Fig. 45 a. Villestrup. De tilmurede blændinger fotograferet af Viggo Petersen 1985.

korative detaljer ikke specielt til nogle af de fremhævede monumenter, og hvis Knud Gyldenstjerne er bygherren, kan det både være sket før og efter reformationen.

Af de tre ovenfor nævnte bygninger knytter Gyldenstjernehuset sig naturligvis gennem sin arkitektur nærmest til borgmester Bartholomæussens gård, som ligeledes er et vinkelanlæg med gavl mod gaden. Denne hustype optræder ofte i vort senmiddelalderlige bybillede, og kan ikke benyttes til en præcisering af Viborghusets opførelsestid. Påfaldende er det dog, at et

meget lignende hus – Jørgen Kocks gård i Malmø – som toldergården i Ålborg er dateret til 1520-erne. Den højtrejste, blændingsprydede gavl er forsynet med en kridtstensplade med minuskelindskriften »Anno MCCCCXXV« – år 1525 (39). Også dette i det ydre velbevarede anlæg består af hovedlænge med gavl til gaden og en sidelænge indeholdende boder (fig. 46-47).

Det er imponerende og tungtvejende bygninger, som Gyldenstjerne-huset i Viborg tåler sammenligning med. Skade blot at et uforstående byråd lod det falde.

Fig. 46. Jørgen Kocks gård i Malmö. Det statelige anlæg består – som Gyldenstjernernes gård i Viborg (se fig. 8) – af en gavlløkke ved et gadehjørne med en sidefløj indeholdende boder. Foto: Ronny Johannesson 1979.

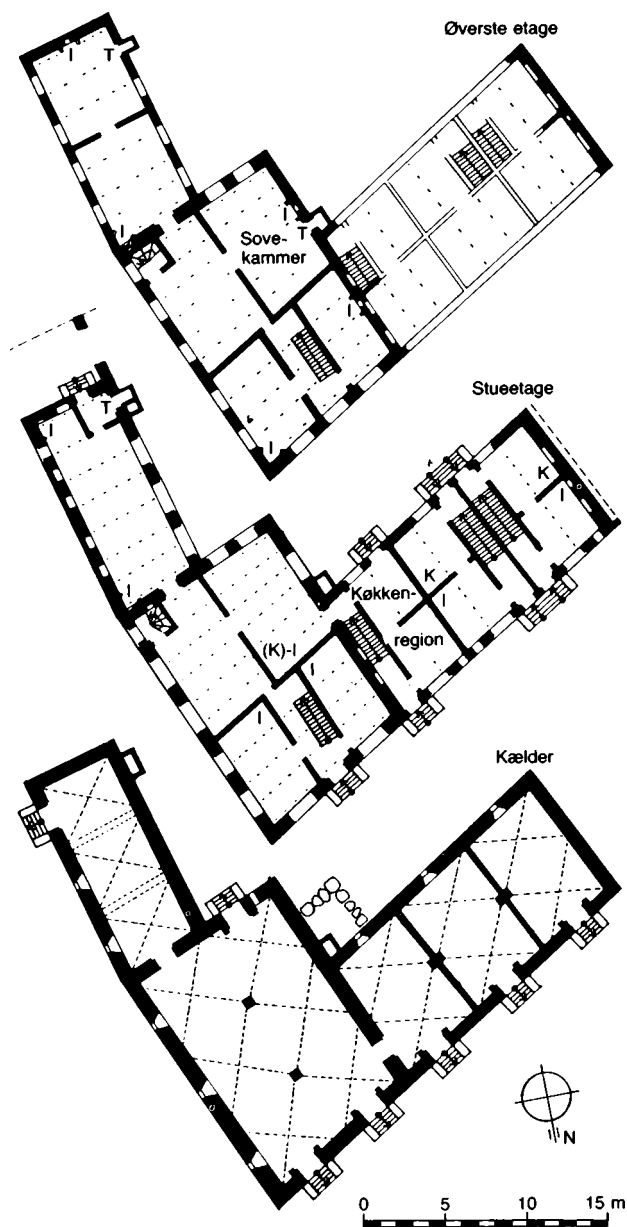

Fig. 47. Jørgen Kocks gård i Malmö. Rekonstruktionsforsøg af Sven Rosborn. Her omtegnet efter »Elbogen-Malmö fornminnesforenings tidsskrift« 1979. K = Kamin, I = Ildsted, T = Toilet.

Men en ny tid stod for døren. Harmen blandt de tabende i bevaringssagen var stor, og de samlede sig til kamp. Den 23. maj 1907 – få måneder efter »Budolfi«s fald – blev der oprettet en landsdækkende sammenslutning »Forening til gamle Bygningers Bevaring«. Grundlaget for starten var en »Opfordring underskrevet af henvend halvandet Hundrede Mænd fra alle Landets Egne« (40). Indledningen lyder: »Som bekendt er der i det sidste forløbne Aar arbejdet paa at bevare to højst værdifulde Bygninger fra Fortiden: »Karmeliterhospitalet« i Helsingør og »Budolfi Kloster« i Viborg. Det lykkedes at redde den første Bygning, medens den sidste desværre – trods al Offervillighed – ikke stod til at frelse« (41). Foreningen fik en forrygende start, og den fungerer stadig efter sin oprindelige hensigt. Derfor kan vi blandt andet takke *Gyldestjernernes gård i Viborg*.

Noter

1. Erichsøn 1727 s. 27 ff.
2. Vellev 1979 (1980) s. 80 og Kristensen 1987 s. 52.
3. Testrups manuskript på Det kgl. Bibliotek i Ledreborgsamlingen: »Om Kiercherne i Wiborg Stift« s. 15.
4. Kirkeafsnittet i manuskriptet, der er i privateje, er gengivet i Vellev 1979 (1980) s. 60-68, det her citerede s. 67.
5. Kortet opbevares på Nationalmuseet. Både kort (nedsat til mål 1:2000) og tekst er udgivet ved Vellev 1979 (1980).

6. Vellev 1979 (1980) s. 85-88 og Kristensen 1987 s. 56.
7. Brevene synes først at være afleveret til Nationalmuseet efter Smidts død i 1947.
8. Denne samling officielle breve og dokumenter er først journaliseret under nr. 460/06, men da registreringen i protokollen efterhånden fyldte siden ud, har det været nødvendigt at oprette et nyt nr. 485/06. I 1907 fortsættes rækken af akter kort med nr. 155/07.
9. Dette Samfund blev oprettet ved en stiftende generalforsamling 26/5 1904 med historikeren, rektor A. Heise, kendt som udgiveren af »Diplomatarium Vibergense« fra 1879, som formand. Samfundet indgik en stille død ca. 1912. Samfundets eksistens kan verificeres gennem en lille række avisnotitser i de lokale blade. Seddelregistratur på Viborg lokalhistoriske arkiv.
10. Om Uldall – og også Helligåndsklosteret – kan læses i Nielsen & Vellev 1985.
11. Et tryk af Ritzaus udsendelse 10/12 opbevares på Nationalmuseet. 12/12 bringer Politiken – som nævnt i teksten overfor – Smidts rekonstruktion i omtegnet udgave.
12. Der kan her blot være tale om Mogens Rosenkrantz til Landting (1622-1695) (se note 16). I Architekten står fejlagtig anført Mogens Rosenkrantz til *Spøttrup* (død 1788), som er en sønnesøn af ovennævnte med samme navn. Se Danmarks Adels Aarbog 1910 s. 427. Sagen er den, at Mogens Rosenkrantz' arvinger 2/4 1712 skøder gården til Axel Rosenkrantz til *Spøttrup*.
13. For hjælp ved identificeringen på Rigsarkivet – i september 1980 – takkes arkivar Thelma Jexlev og daværende stud.mag. Marianne Johansen.
14. Rørsig 1926 s. 16 ff. Knud Gyldenstjerne nævnt som nr. 22 s. 19.
15. Denne for udforskningen af Viborg – og andre danske købstæder – så vigtige kildesamling opbevares på Rigsarkivet. En kopi af Viborg-teksten dateret 26. februar 1683 opbevares på Landsarkivet i Viborg (D 33-499). Teksten i de to udgaver er sammenholdt og fundet identisk.
En fotostatkopi af Rigsarkivets udgave opbevares på Viborg Stiftsmuseum under nr. 672 D. På Viborg lokalhistoriske Arkiv opbevares Chr. Bokkenheusers (1878-1957) efterladte samlinger om Viborg. Heri findes omfattende registreringer af byhusenes ældre ejere – deriblandt også »Budolfi«-kompleksets.
16. Danmarks Adels Aarbog 1910 s. 425.
17. Rørsig 1926 s. 72. – Ifølge Danmarks Adels Aarbog 1915 s. 614 boede hun i Viborg 1718.
18. Forfatterne er Jens Peter La Cour Dragsbo og Grete Rung. De takkes begge for i 1972 – under arbejdets forberedelse – at have meddelt sidetal i arkivalierne for »Budolfi«-husets omtale.
19. Landsarkivet D33-499 s. 23, se næste note.
20. Samme arkivnummer som nævnt i note 19, men anden protokol s. 33.
21. Igen samme arkivnummer som nævnt i note 19 og 20 men ny protokol s. 38.
22. Bygningskonduktør N.J. Israelsen, Århus, takkes for hjælp med identificering af de forskellige bygningers ejerforhold. Se også »Bevaringsplan Viborg. Udarbejdet 1971-1972« udgivet 1975 med bl.a. Israelsen som forfatter. »Budolfi«-huset er ikke medtaget her – det er jo nyopført 1907 – men nabohusene mod øst er omtalt s. 46 f. Se også note 15.
23. På landsarkivet indledes rækken med arkiv-nr. D33-219 og derefter i løbende nummerorden.
24. Landsarkivet D33-219 nr. 105.
25. Landsarkivet D33-220 4. kvartal nr. 165.
26. Samme arkiv-nummer som i note 19-21, men igen ny protokol s. 41-42.
27. Som note 19-21 og 26, men ny protokol s. 25.
28. Viborg-huset er omtalt s. 101 med en henvisning til, at det ret kan kaldes »mærkelig og prunkelig« (notabile et sumptuosum). Henvisningerne til huset – s. 425 – går på dels Smidts artikel dels Erslevs Repertorium nr. 2411. Ved opslag her findes intet om Viborghuset, men der er gengivet et brev fra 1354, hvor de ovenfor citerede latinske ord findes anvendt om en profanbygning. Henvisningen burde nærmere være bragt i tilknytning til s. 97 i Beckettes værk, hvor 1354-brevet er benyttet.
29. Om begrebet *bod* kan læses hos Knudsen 1981 side 70-72.
30. Om Gyldenstjerne ses oversigtsligt i Danmarks Adels Aarbog 1926. Om Knud Gyldenstjerne kan læses i opslaget af Poul Bagge i Dansk biografisk Leksikon
31. Kronens Skøder. København 1892 s. 296.
32. Foto af gravstenen med tilhørende beskrivelse gengivet i »Danmarks Kirker. Århus amt bd. II« København 1972 s. 767.
33. En kort karakteristik af huset med et fotografi af vestfacaden efter restaureringen 1894-97 findes hos Beckett 1927 s. 72-74.
34. Gengivet med en kort beskrivelse i »Tegninger af ældre nordisk Architektur« udgivet af H. Storck. Femte Samling, første række. 1908.
35. Stenene omtalt og teksten gengivet hos Jensen 1941 s. 72.
36. Husets ejerforhold er gennemgået af Klitgaard 1931 s. 18. Hans Bartolomæussens datter skødede huset bort 1572. I dette værk er

sidelængens gavl vist i et foto af H. Tønnies. Et andet foto af samme Ålborg-fotograf visende hovedfacaden er bragt af Rismøller 1942 s. 85. Et udsnit af fotografiet er bragt fig. 42.

37. Denne udgave må foretrækkes for den ældre, som Lorenzen fremlagde 1912 i sin serie om de danske klostre: »De danske Helligaandsklostres Bygningshistorie«.
38. Igen er det Vilh. Lorenzen, der har udgivet hovedværket om monumentet, nemlig i Danske Slotte og Herregaarde bd. III fra 1943 s. 653-663. Her er der ikke i nævneværdig grad fokuseret på de dobbeltbuede blændinger, som dog ifølge hans notesbøger har optaget ham en del (se fig. 45). Se også hans disputats fra 1921, hvor »Vilstrup-mesteren« omtales s. 128f med inddragelse af også Kokkedal. »Budolfi« omtales ikke! Et tilmuret murparti er gengivet i foto i Viggo Petersens »Aalborg og herregårdene«, 1978 s. 78. »Vilstrupmesteren« er omtalt s. 77.
39. En række artikler om huset er bragt i »Elbogen – Malmö fornminnesförenings tidsskrift« nr. 4, 1979. Artiklerne er udgivet separat 1980 med titlen »Jörgen Kocks gård i Malmö«.
40. Citeret efter bind 1 fra 1908 af foreningens tidsskrift »Meddelelser fra Foreningen til gamle Bygningers Bevaring« s. 48.
41. Ordlyden af opfordringen blev bragt i både bind et af tidsskriftet

fra 1908 (s. 48f) og bind to fra 1909 (s. 59f). I listen over de første medlemmer optræder både arkivar Saxild og arkitekt Smidt. Sekretær var i en lang årrække den ovenfor nævnte Vilh. Lorenzen, som i omfattende bindrækker kom til at behandle både danske klostre og herregårdes bygningshistorie.

- * Arbejdet med artiklen blev indledt 1970 med en offentliggørelse kort efter for øje. »Bidrag 2 til Viborgegnens topografi og historie« udkom dog ikke, og siden har forfatteren haft notaterne liggende til regelmæssig afpudsning.

En række personer har i det lange tidsrum hjulpet med flere detail-spørgsmål. Nogle er nævnt i noterne, men her skal også rettes en tak til først og fremmest Marianne Poulsen og Hanne Errebo-Knudsen på læsesalen på Nationalmuseets 2. afdeling for altid hurtig og beredvillig hjælp med at finde arkivmateriale frem. Sigrid Falligborg har fået styr på manuskriptet. Fotograf Poul Pedersen har hjulpet med affotografering af vanskelige optagelser. Heraldikerne Knud Prange og Ole Rostock har hjulpet med adelshistorien. Arkitekt H. H. Engqvist takkes for, at jeg har måttet benytte hans rekonstruktion af Gyldenstjernehusets stueplan.

Fig. 48. Gyldenstjernerne våben forestiller en syvoddet gul stjerne i blåt. På hjelmen to naturligt farvede arme i blå ærmer, som holder et spejl besat med syv påfuglefljer. Våbenet – uden farver – ses på Knud Gyldenstjernes gravsten i Århus domkirke. Se fig. 39. Foto: J.V. 1987

Litteratur

- Beckett, Francis: Danmarks Kunst. II. København 1927.
- Bevaringsplan for Viborg udarbejdet 1971-1972. Viborg 1975.
- Danmarks Adels Aarbog. Diverse årgange.
- Ditzel, Th.: St. Budolphi Kloster i Viborg. Artikel fra 1906 i udklip på Viborg lokalhistoriske arkiv.
- Dragsbo, Jens Peter la Cour & Grete Rung: Jævnføringsregister over Viborg Købstads Bygrundes matrikelnumre 1682-1974. 1976.
- Erichsøn, Christen: Viborg Byes Beskrivelse. København 1727. Udgivet i fotografisk optryk med efterskrift af Jens Velle og Per Hofman Hansen af Forlaget hikuin 1984.
- Jensen, Chr. Axel: Bevarede danske Bislagsten. I: Festskrift til Hugo Matthiessen. København 1941.
- Jörgen Kocks gård i Malmö. Malmö 1980.
- Klitgaard, C.: Aalborg Købmænd gennem 500 Aar. Aalborg 1931.
- Knudsen, Bodil Møller: Ved torv og havn i Aalborg. I: hikuin 7. Højbjerg 1981.
- Kristensen, Hans Krongaard: Middelalderbyen Viborg. Århus 1987.
- Lorenzen, Vilh.: De danske Helligaandsklostres Bygningshistorie. København 1912.
- samme: Studier i dansk Herregaards Arkitektur. København 1921.
- samme: Aalborg Stiftshospitals Historie. I. Bygningernes Historie og Anvendelse. København 1931.
- samme: Willestrup. Artikel i: Danske Slotte og Herregaarde. Bd. III. København 1943.
- Meddelelser fra Foreningen til gamle Bygningers Bevaring. Bd. 1. København 1908. Bd. 2. København 1909.
- Nielsen, Allan Berg & Jens Velle: Arkitekt Frits Uldall – arkæolog i Jylland. Højbjerg 1985.
- Petersen, Viggo: Aalborg og herregårdene. Aalborg 1985.
- Riismøller, Peter: Aalborg. Historie og Hverdag. Aalborg 1942.
- Rosborn, Sven: Rekonstruktion av Jörgen Kocks gård. I: Elbogen – Malmö fornminnesföreningens tidsskrift nr. 4. Malmö 1979.
- Rørsig, P.M.: De store Ildebrande i Viborg. Viborg 1926.
- Severinsen, P.: Viborg Domkirke med Stad og Stift i 800 Aar. København 1932.
- Smidt, C.M.: »Budolfi« i Viborg og dets nedbrydning. I: Architekten. 9. årg. nr. 12. Den 22. december 1906.
- Ursin, M.R.: Stiftsstaden Viborg. Viborg 1849.
- Velle, Jens: Viborgs middelalderlige topografi. Belyst med udgangspunkt i murermester Gullevs kirkearkæologiske undersøgelser. I: MIV 9, Viborg 1979 (1980).